

МІНІСТЕРСТВО ОСВІТИ І НАУКИ УКРАЇНИ
ПВНЗ «МЕДИКО - ПРИРОДНИЧИЙ УНІВЕРСИТЕТ»

ОК

з української мови (за професійним спрямуванням)№ 8

Тема:

Лексичний аспект сучасної української літературної мови.

Терміни і термінологія. Загальнонаукові терміни.

ОК практичного заняття № 8

Предмет: Українська мова (за професійним спрямуванням).

Тема: Лексичний аспект сучасної української літературної мови.

Терміни і термінологія. Загальнонаукові терміни.

Тип заняття: практичне.

Тривалість заняття: 2 години.

Місце проведення: аудиторія.

I. Актуальність теми: Опанувати мову на рівні фахового спілкування. Розширити лексичний і термінологічний запас з метою подальшого використання в процесі навчання і майбутньої професійної діяльності. Тому що, мова — це скарбниця духовних надбань нації, досвіду співжиття, праці й творчості багатьох поколінь. У її глибинах — філософський розум, витончений естетичний смак, поетичність, сила надзвичайної чутливості до найтонших переливів людських почуттів і явищ природи. Разом із тим мова — це і своєрідний оберіг звичаїв і традицій, запорука інтелектуального зростання. Належачи до так званих вторинних систем, мова існує не автономно, а в людському суспільстві, похідною від якого є. Існує вона як різноманітні акти мовлення, що повторюються усно та фіксуються письмово. І є основною формою національної культури й насамперед першоосновою літератури. Сучасна освічена людини має знати не лише мовні норми, а й бути активним учасником суспільного життя, тому що політична та суспільно-економічна сфери впливають на розвиток і розгортання мовної політики в країні.

II. Навчальні цілі заняття:

- 1. Розширити знання студентів про лексичний аспект сучасної української літературної мови; терміни і термінологію; загальнонаукові терміни (&- II);**
- 2. Ознайомити студентів із функціями та структурно - граматичними особливостями слів-термінів; правилами вживання термінів (&- II);**
- 3. Забезпечити оволодіння графічними, орфографічними, орфоепічними, лексичними, граматичними та пунктуаційними нормами сучасного ділового мовлення (&- II);**
- 4. Розвивати вміння визначати стилі мовлення та виділяти засоби створення емоційно-експресивної виразності, вміння правильно й комунікативно доцільно висловлювати власні думки (&- III).**

III. Цілі розвитку особистості:

- 1. Виховувати в студентів почуття відповідальності за гармонійний розвиток рідної мови; повагу до культурних надбань рідного народу.**

Студенти повинні знати:

- 1. Особливості мови своєї професії, термінологію свого фаху(&- III).**
- 2. Джерела поповнення лексики сучасної української літературної мови(&- II).**
- 3. Причини недостатнього рівня культури мовлення та способи її підвищення (&- III).**

Студенти повинні вміти:

- 1. Володіти літературною професійною мовою, користуватися термінологічними словниками та словниками іншомовних слів (&- III).**
- 2. Правильно використовувати терміни свого фаху (&- III).**
- 3. Працювати з додатковою навчальною літературою (&- III).**
- 4. Використовувати мовні засоби у текстах різних стилів (&- III).**
- 5. Визначати нормативне і ненормативне використання мовних засобів(&- III).**

IV. Міждисциплінарна інтеграція.

Дисципліна	Знати	Вміти
<u>Попередні</u> Українська література. Українська культура.	Медичну термінологію в творах українських письменників.	Користуватися літературною спадщиною українських письменників
Українська мова	Лексичні норми сучасної української літературної мови	Керуватися нормами української літературної мови
Латинська мова	Способи словотворення термінів в латинській і українській мовах. Відповідники латинських слів. Забезпечення цілісно-наукову картину структурно-семантичних механізмів та словотворчих тенденцій формування анатомічних, клінічних та фармацевтичних термінів	Використовувати знання з латині у фаховій мові медичного працівника. Використовувати знання в медичній практиці.
Медична деонтологія	Правила належної поведінки медичного працівника в процесі виконання ним професійних обов'язків. Правила поведінки медперсоналу, які спрямовані на досягнення максимальної ефективності лікування	Дотримуватися правил професійної деонтології (медичної). Володіти цими правилами.
Етика та естетика	Правила спілкування мовного етикету медпрацівника з пацієнтом	Застосовувати в мовній діяльності правила спілкування мовного етикету медпрацівника з пацієнтом.

Фармакологія	Основні фармацевтичні засоби; терміни з фітотерапії.	Вміти виписувати рецепти, володіючи набутими термінами.
Сестринська справа	Основні термінологічні поняття з предмету	Володіти набутими знаннями в мовній діяльності.
<u>Наступні</u> Клінічні дисципліни А) терапія Б) педіатрія В) хірургія	Особливості наголошення слів в українській мові (термінів). Назви основних симптомів і синдромів при різних захворюваннях	Застосовувати основні назви симптомів і синдромів при мед сестринській оцінці стану пацієнта.
<u>Внутрішньопредметна інтеграція</u> Ділове спілкування.Лексика. термінологія	Лексичний аспект сучасної української літературної мови. Терміни і термінологія. Загальнонаукові терміни.	Вміти декодувати медичні терміни, пояснювати їх походження та семантику.

V. План та організаційна структура заняття

№	Основні етапи заняття та їх зміст	Цілі в рівнях абстракції	Тип лекції. Засоби активізації студентів. Матеріали методичного забезпечення	Розподіл часу
1.	<p>Підготовчий етап практичного заняття</p> <p>1.Організаційний момент.</p> <p>2.Постановка навчальних цілей та мотивація</p>	<p>& - II</p> <p>& - II</p> <p>& - II</p> <p>& - III</p>	<p>Перевірка присутності, зовнішній вигляд, готовність до навчання.</p> <p>1. Розширити знання студентів про лексичний аспект сучасної української літературної мови; терміни і термінологію; загальнонаукові терміни (&- II);</p> <p>2. Ознайомити студентів із функціями та структурно – граматичними особливостями слів-термінів; правилами вживання термінів (&- II);</p> <p>3. Забезпечити оволодіння графічними, орфографічними, орфоепічними, лексичними, граматичними та пунктуаційними нормами сучасного ділового мовлення (&- II);</p> <p>4. Розвивати вміння визначати стилі мовлення та виділяти засоби створення емоційно-експресивної виразності, вміння правильно й комунікативно доцільно висловлювати власні думки (&- III).</p>	<p>20 хв.</p> <p>5 хв.</p> <p>5 хв.</p>

	<p>3.Контроль вихідного рівня знань, навичок, умінь.</p>	& - II	<p>Колективна робота за запитаннями і завданнями.</p> <p>1. Письмові відповіді на питання.</p> <p>Додаток №1</p>	10 хв.
2.	<p>Основний етап практичного заняття</p> <p>4. Формування професійних вмінь та навичок за планом</p> <p>План</p> <p><i>1. Терміни і термінологія. Лексика зі сферою вживання.</i></p> <p><i>2. Термінологічна і професійна лексика, її відмінність від загальнонавчальної.</i></p> <p><i>3. Функції та структурно-граматичні особливості слів - термінів.</i></p> <p><i>4. Правила вживання термінів.</i></p>			40 хв.
	<p>3. Заключний етап практичного заняття</p> <p>5. Контроль та корекція вмінь та навичок</p>	& - III	<p>1. Колективне обговорювання (& - II);</p> <p>2. Конспектування лекційного матеріалу за розповіддю викладача (&- I); Додаток №2</p> <p>3.Виконання вправ з даної теми (& - II);</p> <p>Індивідуальний контроль сформованості навичок:</p> <p>1. Усні відповіді (&- II),</p>	5 хв. 15 хв. 20 хв. 30 хв. 10 хв. 10 хв.

	<p>6. Підведення підсумків заняття;</p> <p>7. Домашнє завдання (основна і додаткова література по темі)</p>	<p>& - III</p> <p>& - I</p>	<p>2. Фронтальний аналіз сформованості ЗУН (тестовий контроль) (&- III); Додаток №3 Виставлення оцінок студентам.</p> <p><u>Основна:</u></p> <p>1. Козаченко Г.В. Українська мова за професійним спрямуванням. К.: Медицина, 2013.- 334с.</p> <p>2. Шевчук С. В. Українське ділове мовлення: Підручник. – К. Літера ЛТД, 2013.- С.270</p> <p>3. Універсальний довідник-практикум з ділових паперів / Уклад.: С. П. Бирик, І. Л. Михно, Л. О. Пустовіт, Г. М. Сюта. – К.: Довіра: УНВЦ “Рідна мова”, 2009. – 399 с.</p> <p><u>Додаткова:</u></p> <p>1. Кисіль Г.Г., О.Ф.Чорногуз Професійне мовлення медиків: Навч. посіб. – К.: Медицина, 2012. -440 с.</p> <p>2. Пентиліук М.І. Культура мови і стилістика. – К.: Вежа. – 2014. – 240.</p>	<p>5 хв.</p> <p>5 хв.</p>
--	---	-------------------------------------	---	---------------------------

РЕКОМЕНДОВАНА ЛІТЕРАТУРА

- 1.** Козаченко Г. В. Українська мова за професійним спрямуванням. К.: Медицина, 2013.- 334с.
- 2.** Шевчук С. В. Українське ділове мовлення: Підручник. – К. Літера ЛТД, 2013.- С.270
- 3.** Антоненко-Давидович Б. Як ми говоримо. – К.: Либідь, 2010. – 254 с.
- 4.** Глушик С. В., Дияк О. В., Шевчук С. В. Сучасні ділові папери. – К.: А.С.К., 2010. – 173 с.
- 5.** Головач А. С. Зразки оформлення документів: Для підприємств і громадян. – Донецьк: Сталкер, 2007. – 352 с.
- 6.** Ділове мовлення: Методичні рекомендації й зразки ділових паперів / Уклад.: С. В. Шевчук. – К.: КДПІ, 2013. – 32 с.
- 7.** Іванова І. В. Основні вимоги до оформлення документів: Текст лекції. – К.: Київ. торг.-екон. Ін-т, 2013. – 83 с.
- 8.** Коваль А. П. Культура ділового мовлення. – К.: Вища школа, 2014. – 223 с.
- 9.** Козачук Г. О. Українська мова: Практикум. – К.: Вища школа, 2011. – 397 с.
- 10.** Козачук Г. О., Шкурятян Н. Г. Практичний курс української мови. – К.: Вища школа, 2013. – 367 с.
- 11.** Кочан І. М., Токарська А. С. Культура рідної мови. – Л.: Світ, 1996. – 232 с.
- 12.** Культура української мови: Довідник / За ред. В. М. Русанівського. – К.: Либідь, 2010. – 304 с.
- 13.** Лобода В. В., Скуратівський Л. В. Українська мова в таблицях: Довідник. – К.: Вища школа, 2013. – 239 с.
- 14.** Любинець Л. П. Ділові папери. – К.: Радянська школа, 2011. – 78 с.
- 15.** Марахова А. Ф. Мова сучасних ділових документів. – К.: Наукова думка, 2014. – 140 с.
- 16.** Молдаванов М. І., Сидорова Г. М. Сучасний діловий документ: Зразки найважливіших документів українською мовою. – К.: Техніка, 2012. – 399 с.
- 17.** Пентиліук М. І. Культура мови і стилістика. – К.: Вежа, 2012. – 240 с.
- 18.** Пономарів О. Д. Стилістика сучасної української мови. – К.: Либідь, 2012. – 248 с.
- 19.** Російсько-український словник ділової мови / Уклад.: О. Мокровольський, О. Шокало. – 3-те вид., випр. й доп. – К.: Редакція журналу “Український світ”, 2012. – 302 с.
- 20.** Український правопис / АН України, Ін-т мовознавства ім. О. О. Потебні, Ін-т української мови. – 4-те вид., випр. й доп. – К.: Наукова думка, 2013. – 240 с.
- 21.** Універсальний довідник-практикум з ділових паперів / Уклад.: С. П. Бибик, І. Л. Михно, Л. О. Пустовіт, Г. М. Сюта. – К.: Довіра: УНВЦ “Рідна мова”, 2007. – 399 с.
- 22.** Шевчук С. В. Українське ділове мовлення. – К.: Вища школа, 2009. – 270 с.

СПІЛКУВАННІ

1. Термін та його ознаки. Термінологія як система.
2. Способи творення термінів.
3. Загальнонаукова, міжгалузева і вузькоспеціальна термінологія. Професіоналізми і номенклатурні назви.
4. Кодифікація і стандартизація термінів. Алгоритм укладання термінологічного стандарту.

Література

1. Наконечна Г. Українська науково–технічна термінологія: історія і сьогодення. – Л., 1999.
2. Панько Т.І., Кочан І.М., Мацюк Г.П. Українське термінознавство. – Л., 1994.
3. Сучасна українська літературна мова /За ред. А.П. Грищенка. – К., 1997.
4. Українська термінологія і сучасність: Збірник наукових праць. – К., 2001.

1. Історія і сучасні проблеми української термінології

Літературна мова, крім загальноживаної частини, має численні підмови, які задовільняють потреби спілкування людей в найрізноманітніших сферах. Однією з таких підмов є **наукова мова** (інші назви – мова науки й техніки, фахова мова), найголовнішу частину якої становить термінологія.

Наукова термінологія – вище породження людської думки, національної за своїми витоками і формою, міжнародної за поширенням.

Професійне спілкування в будь–якій галузі неможливе без термінології.

Вивчення проблем термінології надзвичайно актуальне з кількох причин.

По–перше, термінологія є головним джерелом поповнення лексичного складу високорозвинених сучасних мов. Саме термінологія як частина природної людської мови є найуніверсальнішим засобом зберігання, передавання, оброблення інформації. Обсяги ж інформації зростають шаленими темпами: за даними науковців, зараз її обсяги подвоюються через кожні п’ять–сім років, що спричиняє так званий “термінологічний вибух” – появу великої кількості нових термінів.

По–друге, наукове знання інтернаціональне за своєю природою. У сучасному світі відбуваються потужні інтеграційні процеси, які не оминають наукової сфери і висувають проблему міжнародної стандартизації термінів як основи для порозуміння між фахівцями різних країн.

По–третє, українська термінологія, яка повинна розвиватися разом із термінологіями інших національних мов, має низку специфічних проблем, зумовлених історично, гостру

потребу у створенні національних термінологічних стандартів, термінологічних словників тощо.

Українська економічна термінологія – одна з найдавніших природно сформованих національних терміносистем, витoki якої сягають **періоду Київської Русі**. Свідченням цього є слова, зафіксовані в “Повчанні дітям” Володимира Мономаха, у Київському літописі, пізніше – в Галицько–Волинському літописі, “Руській правді” тощо: *ремственик, купець, ціна, вира, продаж, мито, дань* (“податок”), *ряд* (“угода”).

У **14–16 століттях** українська економічна термінологія представлена в актових книгах, грамотах, універсалах, перших українських словниках, працях Г.Кониського, Г.Сковороди: *економія, доход, достаток, скарб* (“казна”), *застава, ревізія, облігація, завдаток, зарука, кошти, концесія, контракт*.

Інтенсивний розвиток української термінології економіки розпочинається з **другої половини 19 століття**, коли, долаючи суспільно–політичні перешкоди, з’являються наукові економічні розвідки С.Подолінського, О.Терлецького, І.Франка, Б.Навроцького та ін., переклади українською мовою економічних праць Г.Шеля, Е.Шафля, А.Смітта, К.Маркса, виходять спеціальні періодичні видання “Економіст”, “Господар і промишленник”, “Народне багатство”, “Часопись правнича й економічна”. Від 1909 року економічні дослідження зосереджуються при Науковому товаристві імені Тараса Шевченка, яке публікувало “Студії з поля суспільних наук і статистики”, та при часописі “Економіст”. У цей період економічна термінологія поповнюється лексемами *банкрутовання, відшкодування, бухгалтерія, льомбард, депозит, акцепт, дотація, субсидія, маклер, вексель, біржа, лізинг, брокер, рахунок, кредит, інтензивне господарство, прайс–курант, зиск, убиток* та ін.

20–ті роки 20 століття (період українізації в УРСР) називають “золотим десятиліттям” української термінології. Уперше за всю свою історію термінологія в Україні розвивалася за визначеним планом і за державної підтримки. Як зазначав Олександр Оглоблин, “проблема української економіки в цей час виходить з тих закутів, в яких вона раніше перебувала, як на ширші простори виходить наукова й громадська думка українська”. Зусилля фахівців і філологів координував Інститут української наукової мови, створений 1921 року. З 1924 року в соціально–економічному відділі Інституту розпочала роботу економічна секція, яка підготувала “Словник економічної термінології: Проєкт” за редакцією Г.Кривченка та В.Ігнатовича (К. – Х., 1930). Словник охоплював термінологію теоретичної і прикладної економіки, економічної географії, загальної статистики, фінансової науки. У ці ж роки з’являються численні наукові, навчальні, популярні видання з економіки.

Розвиток економічної термінології в цей період орієнтувався переважно на національні мовні ресурси, пор.: *калькуляція – розцінка, процент – відсоток* (похідні: *відсотковий, відсоткувати, відсотковуючи, відсоткування*), *доход валовий – прибуток гуртовий, казначейство – скарбниця, страхування – ubezpieчення, кредитор – кредитор, позичник; субсидія – допомога, субсидія; депонент – депонент, вкладач*.

1933 року після виходу статті А.Хвилі “Знищити коріння українського буржуазного націоналізму на мовному фронті” здобутки “золотого десятиліття” було оголошено національним шкідництвом, а більшість виданих словників було вилучено з обігу. До кінця

80–х років ХХ століття українська економічна термінологія розвивалася в напрямі мінімальних розходжень з аналогічною російською термінологією.

З 1990 року з набуттям українською мовою статусу державної розпочався новий період розвитку української термінології економіки.

На сучасному етапі можна виділити кілька підходів до розв'язання проблем упорядкування української економічної термінології:

- 1) продовження традицій терміновживання попередніх десятиліть;
- 2) коригування окремих термінів відповідно до норм української літературної мови;
- 3) орієнтація на міжнародну термінологію, активне запозичання термінів, переважно з англійської мови;
- 4) повернення до наукового обігу термінів, вилучених у різні періоди розвитку термінології.

2. Термін та його ознаки. Термінологія як система

Термін (від латин. *terminus* – *межа, кінець*) – це слово або словосполучення, яке позначає поняття певної галузі знання чи діяльності людини. Так, термінами економіки є такі назви, як *видатки, авіста, бруто–прибуток, господарський механізм, міжнародний поділ праці, повна сатисфакція боргових зобов'язань*.

Термінологія – 1) розділ мовознавства, що вивчає терміни (у цьому значенні все частіше використовують слово **термінознавство**); 2) сукупність термінів певної мови або певної галузі. Наприклад, можемо говорити про англійську, польську, російську, українську та ін. термінологію, а також про термінологію математичну, юридичну, хімічну, технічну тощо.

Галузеві термінології (тобто сукупності термінів конкретних галузей) називають терміносистемами, або термінологічними системами. На чому ґрунтується системність термінології?

Системність термінології зумовлена двома типами зв'язків, які надають множинам термінів системного характеру:

- 1) логічними зв'язками (якщо між поняттями певної науки існують системні логічні зв'язки – а вони є в кожній науці, – то терміни, які називають ці поняття, мають теж бути системно пов'язаними);
- 2) мовними зв'язками (хоча терміни позначають наукові поняття, вони залишаються одиницями природної людської мови, а відповідно їм властиві всі ті зв'язки, які характерні для загальноживаних слів – синонімічні, антонімічні, словотвірні, полісемічні, граматичні, родо–видові і т. д.). Академік Реформатський про ці особливості терміна сказав образно: “Термін служить двом панам – науці і мові”.

Таким чином, термінологія – це не хаотична множина слів, а організована на логічному й мовному рівні система спеціальних назв.

При всій відмінності й багатогранності сучасних галузей наукового знання і властивих їм понять існує ряд спільних ознак, які визначають суть терміна як особливої мовної одиниці. Отже, основні **ознаки терміна**:

1. **Системність.** Кожний термін входить до певної терміносистеми, у якій має термінологічне значення. За межами своєї терміносистеми термін може мати зовсім інше значення, пор: *ножиці цін* “розбіжність рівнів і динаміка цін у сфері міжнародної торгівлі на окремі групи товарів” і значення загальноживаного слова *ножиці*.
2. **Точність.** Термін повинен якнайповніше й найточніше передавати суть поняття, яке він позначає: *короткотерміновий кредит, чекодавець*. Неточний термін може бути джерелом непорозуміння між фахівцями, тому іноді говорять, що науковці спершу домовляються про терміни, а вже потім приступають до дискусії. Так, кандидат економічних наук О.Петрик вважає, що термін *аудит* слід використовувати зі значенням “незалежна перевірка та підтвердження фінансової бухгалтерської звітності незалежним професіоналом щодо її достовірності, повноти та законності”; уживання цього терміна органами Державної податкової адміністрації України вона вважає неправомірним. Оскільки нові поняття сучасної науки досить складні, то для точного називання їх часто використовують багатослівні терміни, наприклад: *міжнародна фінансово-господарська операція, Міжнародне товариство міжбанківських фінансових телекомунікацій*.
3. **Тенденція до однозначності** в межах своєї терміносистеми. Якщо більшість слів загальноживаної мови багатозначні, то більшість термінів – однозначні, що зумовлено їхнім призначенням. Проте повністю усунути багатозначність (найчастіше двозначність) з терміносистем не вдається.
4. **Наявність дефініції.** Кожний науковий термін має дефініцію (означення), яка чітко окреслює, обмежує його значення. Так, дефініцією терміна *лікарський висновок* є вислів “документ, що містить результати лікарської перевірки”.

Деякі термінознавці називають і такі ознаки (або вимоги) до терміна:

- нейтральність, відсутність емоційно-експресивного забарвлення;
- відсутність синонімів;
- інтернаціональний характер (знаючи терміни-інтернаціоналізми, легко спілкуватися з іноземними фахівцями, читати іншомовну літературу, проте їхні значення непрозорі.
- стислість (дуже зручно користуватися короткими термінами, але не завжди вдається утворити короткий термін, який би при цьому був ще й точним;
- здатність утворювати похідні;

Проте усе це – вимоги до ідеального терміна, на практиці ж далеко не завжди вдається утворити термін, який би відповідав усім вищеназаним вимогам.

3. Способи творення термінів.

Наукові терміни української мови, утворюються такими основними способами:

1. Вторинна номінація – використання наявного в мові слова для називання наукового поняття. Це найдавніший спосіб термінотворення.
2. Словотвірний – утворення термінів за допомогою префіксів (*надвиробництво, перепродукція*), суфіксів (*оподаткування, оборотність*), складанням слів і основ (*держава–монополія, матеріаломісткість*), скороченням слів (*СЕП (система електронних платежів), СЕЗ (спеціальні економічні зони)*). Цей спосіб термінотворення – один із найпродуктивніших на всіх етапах становлення термінологічної системи економіки, включаючи сучасний.
3. Синтаксичний – використання словосполучень для називання наукових понять: *державне замовлення, капіталодефіцитні країни*. Терміни–словосполучення становлять понад 70% сучасних економічних термінів. Синтаксичний спосіб – найпродуктивніший спосіб творення термінів у наш час.
4. Запозичення – називання наукового поняття іншомовним словом: *контролінг, ліверидж, бюргшафт*.

Причини запозичання термінів різноманітні:

– запозичання терміна разом з новим поняттям: *бонус* “додаткова винагорода”, “додаткова цінова знижка”, “комісійна винагорода”;

– паралельне використання власного і запозиченого терміна в різних сферах (наприклад, науковій і навчальній): *рамбурсувати – повертати борг; імпорт – ввіз*;

– пошук досконалішого терміна, внаслідок чого паралельно існують запозичені і власні терміни: *пролонгація – продовження терміну чинності угоди*;

– відсутність досконалого власного терміна, який би відповідав вимогам до терміна: *ліквідат – юридична особа–боржник, до якої висунуто фінансові вимоги у зв'язку з її ліквідацією*.

Неоднозначним є і ставлення до запозичених термінів. Деякі термінознавці – так звані пуристи – заперечують потребу запозичати терміни з інших мов, натомість пропонуючи творити терміни з ресурсів власної мови (такі спроби були в німецькій, чеській, російській мовах, у 20–х роках 20 століття – і в українській). Проте насправді це не завжди вдається. Інші науковці розглядають запозичення як об'єктивну реальність мовного життя, але вважають, що іншомовних слів у термінології не повинно бути більше 15%, оскільки наявність більшої кількості запозичень призводить до втрати термінологією національного обличчя. Слід негативно оцінювати вживання запозичених слів за наявності власних термінів (*винагорода – диспач; звуження – інфлювання (національної валюти)*) та паралельне вживання запозичень із тим самим значенням з кількох мов (*акцептант (лат.) – тросант (нім.); жиро (італ.) – індосамет (нім.); ревалоризація (фр.) – ревальвація (лат.)*).

4. Загальнонаукова, міжгалузева і вузькоспеціальна термінологія. Професіоналізми і номенклатурні назви

Якщо проаналізувати термінологію, яка вживається фахівцями певної галузі в наукових текстах, усному професійному мовленні, уводиться в словники, то виявимо, що частина термінів використовується лише в цій галузі, а частина – і в інших. Це свідчить про те, що терміни неоднакові за ступенем спеціалізації їхнього значення.

Залежно від ступеня спеціалізації значення терміни можна поділити на три основні групи:

1. **Загальнонаукові** терміни, тобто терміни, які вживаються практично в усіх галузевих термінологіях, наприклад: *система, тенденція, закон, концепція, теорія, аналіз, синтез* і т. д. Слід зазначити, що такі терміни в межах певної термінології можуть конкретизувати своє значення, пор.: *валютна система, економічні закони, теорія економічного ризику*. До цієї категорії відносять і загальнотехнічну термінологію (*машина, пристрій, агрегат*).
2. **Міжгалузеві** терміни – це терміни, які використовуються в кількох споріднених або й віддалених галузях. Так, економічна наука має термінологію, спільну з іншими соціальними, природничими науками, наприклад: *амортизація, екологічні витрати, санація, технополіс, приватна власність*.
3. **Вузькоспеціальні** терміни – це терміни, характерні лише для певної галузі, наприклад: *лізинг, банківська гарантія*.

Безперечно, професійне спілкування неможливе без використання термінів. Проте в мовленні фахівців, крім термінів, широко побутують і інші спеціальні одиниці – професіоналізми та номенклатурні назви.

Професіоналізми – це слова або вислови, притаманні мові людей певної професійної групи. Суттєва різниця між термінами і професіоналізмами полягає в тому, що терміни – це офіційні наукові назви поняття, а професіоналізми виникають як розмовні, неофіційні заміники термінів (*платіжка – платіжне доручення; вишка – вища математика, пара – дві академічні години*) або коли та чи інша професія, рід занять не має розвиненої термінології (наприклад, рибальство, гончарство і т. д.). Професіоналізми на відміну від термінів, як правило, емоційно забарвлені, є переосмисленими словами загального вжитку. Вони можуть

бути незрозумілі людям, які не належать до певної професії, пор.: *підвал* у мові поліграфістів, *бобик*, *бублик* у мові водіїв тощо.

Професіоналізми можуть використовуватися в неофіційному професійному спілкуванні, проте вони є ненормативними в професійних документах, текстах, в офіційному усному мовленні.

Номенклатура (від лат. *nomenclatura* – перелік, список імен) – сукупність назв конкретних об’єктів певної галузі науки, техніки, мистецтва тощо. Їх потрібно відрізнити від термінів, що позначають абстраговані наукові поняття. Номенклатуру становлять іменники та словосполучення, які передають як систему назв об’єктів певної науки, так і сукупність назв одиничних об’єктів (наприклад, у географічній номенклатурі – *Чорне море*, *Шацькі озера*, *річка Десна*), видові назви (у ботанічній лексиці назви дерев: *дуб*, *смерека*, *ялина*). Існує номенклатура медична, мовознавча, хімічна, технічна, економічна (пор. термін *валюта* і номенклатурні назви *долар*, *євро*, *крона*, *песо* і т. д.).

5. Кодифікація і стандартизація термінів. Алгоритм укладання термінологічного стандарту

Термінологія може виконувати свої основні функції – позначати наукові поняття і задовільняти потреби спілкування фахівців – у тому випадку, якщо вона буде загальноприйнята, унормована, відповідатиме вимогам до термінів.

Кодифікація термінів – це систематизація термінів у словниках, довідниках, що орієнтують мовців на правильне їх використання.

Сьогодні в Україні видається велика кількість словників з різних галузей знань. Це в основному словники таких типів: перекладні, енциклопедично–довідкові, тлумачно–перекладні.

Перекладні словники – найпоширеніший тип сучасних термінологічних словників. При цьому більшість із них – російсько–українські видання, що зумовлено як об’єктивними потребами професійного спілкування, так і синдромом залежності, виробленим у попередні століття: намаганням довести, що українська мова здатна називати всі наукові поняття не гірше за іншу (в різні історичні періоди – російську, німецьку або польську). Українсько–російських словників зараз виходить набагато менше.

Серед двомовних термінологічних словників поряд з російсько–українськими найчастотнішими є англійсько–українські, латинсько–українські тощо. Термінологічні словники можуть бути тримовними, значно рідше – чотири–семимовними.

Енциклопедично-довідкові словники подають пояснення наукових понять, а не просто фіксують терміни. Словникова стаття в лексикографічних працях такого типу складається з двох частин – назви поняття і його означення (дефініції). Наприклад:

Імпорт – ввезення з-за кордону на комерційних засадах товарів, послуг, цінних паперів, капіталів, технологій (у формі чужоземних кредитів та інвестицій) для реалізації на внутрішньому ринку країни. Будучи результатом міжнародного розподілу праці, І. сприяє економії робочого часу, повнішому задоволенню потреб національної економіки та населення.

(А.Г. Загородній, Г.Л. Вознюк. Словник-довідник з підприємництва та економіки будівництва. – Львів, 1994).

Тлумачно-перекладні словники – це праці змішаного типу, які перекладають термін іноземною мовою (або кількома мовами) і подають його тлумачення. Цікавою лексикографічною працею, яку можна вважати певним символом нашого часу (вибух інтересу до економічної науки) є «Тлумачно-термінологічний словник з ринкової економіки» (Харків, 1994), де, крім тлумачення, подано відповідники до українського терміна російською, англійською, німецькою, французькою, іспанською мовами.

Стандартизація термінології – це вироблення термінів–еталонів, термінів–зразків, унормування термінології в межах однієї країни (якщо це національний стандарт) або в межах групи країн (якщо це міжнародний стандарт). Стандартизована термінологія є обов’язковою для вживання в офіційних наукових, ділових, виробничих текстах.

Основи стандартизації термінів було закладено в Німеччині в кінці XIX – на початку XX ст., коли в багатьох терміносистемах виникла потреба впорядкувати нагромаджену термінологію, виявити межі галузевих термінологій, уточнити значення кожного терміна. Теоретичні основи стандартизації термінів розробив німецький учений В.Вюстер.

У Радянському Союзі було створено потужну наукову термінологічну школу під керівництвом Д.Лотте, яка займалася, зокрема, проблемами нормування термінології. Цей

процес перебував під пильним контролем держави: над виробленням стандартів працювали Комітет науково–технічної термінології (КНТТ), Комітет стандартизації мір і вимірних приладів та Всесоюзний науково-дослідний інститут інформації, класифікації та кодування. Прийняті державні стандарти (ГОСТи) мали силу закону.

Радянська система нормативної документації вилучила українську мову зі сфери науково-технічної діяльності. Понад 20 тис. державних стандартів (ГОСТ), 47 тисяч галузевих стандартів (ОСТ), 80 тис. технічних умов (ТУ) були російськомовні. Навіть 600 республіканських стандартів УРСР, що їх затвердив і видав Держплан УРСР, також були російськомовні.

В українській історії першим нормувальним термінологічним центром можна вважати Наукове товариство імені Т. Шевченка (кінець XIX – початок XX століття). Саме навколо товариства гуртувалися провідні термінологи того часу, до його ухвал прислухалися автори наукових праць і підручників. Згодом незаперечним авторитетом в українській термінології став Інститут української наукової мови (20–ті – початок 30–х років). Але обидві ці структури не видавали державних стандартів у теперішньому розумінні цього поняття.

Сьогодні в Україні стандартизація термінології стала державною справою. Від розв'язання мовних питань, зокрема термінологічних, як відомо, залежать темпи державотворчих процесів. Освіта, наука, а особливо виробництво потребують єдиної, зручної, логічної української термінології.

Звичайно, такої суворої централізації, як у колишньому СРСР, не спростерігаємо, але необхідність державного підходу до творення єдиної термінології для усієї країни очевидна.

З огляду на ці умови в Держстандарті України розроблено Концепцію державних систем стандартизації, метрології та сертифікації, яку схвалив уряд. У липні 1992 року спільним наказом Міністерства освіти та Держстандарту України створено Технічний комітет стандартизації науково-технічної термінології. Для стандартизації термінів у багатьох країнах світу створено відповідні інституції: у США – Американська асоціація стандартів, у Німеччині – Німецький нормалізаційний комітет, у Франції – Французька асоціація нормалізації тощо. Поряд із загальнонаціональними асоціаціями діють також фірмові стандартизаційні групи та спеціалізовані науково-технічні товариства окремих галузей науки і виробництва.

Національні термінологічні комітети в Європі та Америці – переважно позадержавні структури. Терміни стають нормативними після ухвал термінологічних нарад і конференцій.

На цей час в Україні розроблено понад 600 державних стандартів. Через кожні п'ять років їх переглядають і уточнюють. Як же створюють термінологічний стандарт? Термінологічний стандарт укладають за таким **алгоритмом**:

- 1) систематизація понять певної галузі науки чи техніки; поділ їх на категорії (предмети, процеси, якості, величини тощо); розмежування родових та видових понять;
- 2) відбирання усіх термінів галузі, узяті для стандартизації (терміни вибирають зі словників різних років видання, статей, підручників, періодики, рукописів та ін. джерел);

3) поділ термінів на групи: а) вузькоспеціальні терміни; б) міжгалузеві; в) загальнонаукові (загальнотехнічні); стандартизації повинні підлягати лише вузькоспеціальні терміни);

4) вибирання із групи термінів-синонімів нормативного терміна (інші терміни подають також, але з позначкою “нерекомендований”);

5) підбирання еквівалентів англійською, німецькою, французькою, російською мовами з відповідних міжнародних стандартів;

6) формулювання українською мовою означення (дефініції) поняття;

7) рецензування стандарту фахівцем та мовознавцем.

У готовому вигляді стаття стандарту має приблизно таку будову.

- 1) назва поняття українською мовою;
- 2) скорочена форма терміна;
- 3) недозволений (нерекомендований) синонім;
- 4) родове поняття;
- 5) видове поняття;
- 6) еквіваленти англійською, німецькою, російською, французькою мовами;
- 7) дефініція (означення);
- 8) формула або схема.

1 ТЕРМІН ТА ТЕРМІНОЛОГІЯ ЯК ОБ'ЄКТИ ЛІНГВІСТИЧНИХ ДОСЛІДЖЕНЬ

1 Проблема визначення терміна

2 Термінознавство як наука

3 Системність термінознавства та терміносистема

4 Способи словотворення, як фактор системності в термінології

5 СПИСОК ВИКОРИСТАНИХ ДЖЕРЕЛ ТА ЛІТЕРАТУРИ**ТЕРМІН ТА ТЕРМІНОЛОГІЯ ЯК ОБ'ЄКТИ ЛІНГВІСТИЧНИХ****ДОСЛІДЖЕНЬ**

У сучасний період великий інтерес у лінгвістиці викликають проблеми галузевих термінологічних систем, розширення їх меж, збільшення кількості компонентів, які входять до них. На межі XX і XXI століть наука стає винятково ефективним і динамічним інструментарієм людської діяльності, що підвищує інтерес вчених до аспектів і проблем теорії пізнання з метою підвищення ефективності наукової роботи на основі інноваційних систем штучного інтелекту. Відповідно, термінологія штучного інтелекту – це молода терміносистема, що перебуває у стані формування. Тому вивчення загальних тенденцій розвитку цієї термінології в англійській мові є цікавим з теоретичного і практичного поглядів. Крім того, слід зазначити, що поза увагою дослідників практично залишився дуже важливий аспект – термінологічний складник наукового тексту в усій його повноті (дисертація).

Науковий текст з будь-якої тематики містить не тільки спеціальні терміни цієї сфери, але й загальнонаукову лексику, а також терміни інших галузей. Е.Ф. Скороходько розрізняє три групи термінів, які функціонують у межах одного тексту: інтрагалузові, тобто спеціальні терміни тієї галузі, якій належить конкретний текст; екстрагалузові, тобто спеціальні терміни інших галузей, та загальнонаукові, загально технічні та міжгалузові терміни.

Науково-технічний прогрес вносить значні зміни у всі сфери розвитку суспільства, в тому числі у мовну картину світу, в зв'язку з чим виникає нагальна потреба вдосконалення системи передавання та обробки інформації, співробітництва науковців

різних країн у найрізноманітніших сферах науки й техніки. Одна з найістотніших змін полягає в тому, що переважну частину лінгвістичного фонду складає фахова лексика, і доля термінів у лексичному складі мови стрімко зростає. Тому цілком природно, що лінгвісти надають велике значення вивченню закономірностей утворення термінів, їх структури та семантики, аспектам упорядкування, питанням перекладу; розглядають термінологію як важливу складову сучасної літературної мови.

Проблема визначення терміна

Наприкінці ХХ століття людство вступило у новий етап науково-технічного прогресу, який названо інформаційною революцією. В умовах кардинальних змін в усіх сферах людської діяльності, пов'язаних із глобальною комп'ютеризацією, значною мірою зросли темпи збагачення словникового складу багатьох мов, зокрема англійської, яка зараз переживає справжній "неологічний бум". У словниковому складі мови термінологічна лексика відіграє значну роль. Нові поняття в науці потребують нових слів. Це супроводжується появою нових термінів.

Науково-технічні терміни як мовні знаки, що репрезентують поняття спеціальної професійної галузі науки або техніки, становлять суттєву складову науково-технічних текстів і одну з головних труднощів їх перекладу з огляду на їх неоднозначність, відсутність перекладних відповідників (у випадку термінів-неологізмів). Визначення терміну та терміносистеми, як впорядкованої сукупності термінів, які адекватно висловлюють систему понять теорії, що описує певну спеціальну сферу людських знань чи діяльності.

Дослідження термінологічної лексики спирається на визначення терміна. З приводу визначення терміну та вимог до нього в лінгвістичній літературі існують різні, не рідко протилежні точки зору.

Частіше за все терміном називають слово, словосполучення, або просто мовний знак, що репрезентує наукове поняття спеціальної, професійної сфери знань. Н. А. Баскаков визначає термін як стійке, моносемантичне (однозначне) слово або словосполучення, яке співвідноситься з іншими термінами всередині даної сфери термінології.

Але багато сучасних дослідників термінології відійшли від такого консервативного розуміння поняття терміну. І більш прийнятним вважають наступне визначення терміну. Під терміном ми розуміємо слово або словосполучення, одне або декілька значень яких є спеціальними. Таке розуміння терміну ґрунтується на полісемії та передбачає, що слово в

одному зі своїх значень належить літературній нормі, а в іншому одній або декільком терміносистемам.

Так як єдиного визначення терміна в лінгвістичній літературі ще немає, то завдання дати таке визначення залишається актуальним. Крім того навіть не дуже глибоке вивчення термінології певної області знань показує, що не завжди термін точно виражає спеціальне поняття і не завжди входить лише в одну терміносистему. Дослідження також показали, що не завжди термін має точні семантичні границі і виражає точно окреслене поняття. З цього випливає, що існує два підходи до вивчення терміна: нормативний (за Д. С. Лотте) і дескриптивний (за В. О. Винокуром).

В характеристику терміна потрібно обов'язково включити його якості та тенденції, а у визначення терміна лише якості усіх термінів, які не є спірними. Основним в специфіці терміну - в його спеціальному, професійному використанні, є те, що сфера його поширення обмежена певною областю знань. Але не завжди така категоричність суджень є доцільною. Не можна не погодитись з думкою, що ні у формі ні у змісті не можна знайти суттєвої різниці між словом неспеціальної лексики та словом термінологічної лексики. Реальна, об'єктивна різниця між цими двома типами слів – це, по суті, різниця немовна. Якщо слово неспеціальної лексики співвідноситься з загальновідомим об'єктом, то слово термінологічної лексики – з специфічним об'єктом, який відомий лише вузькому колу фахівців. Ніякої іншої різниці між цими типами слів більше не існує. А. І. Моїсєєв стверджує, що різниця між терміном та нетерміном полягає не в специфіці слова, а в специфіці об'єктів номінації. Але термін не перестає бути терміном, якщо його знатимуть не лише фахівці у певній галузі.

Можна дати таке, «робоче» визначення терміну. Термін – це мовний знак, що репрезентує наукове поняття спеціальної, професійної області знань.

Розглянемо вимоги до терміну. Д. С. Лотте висунув до науково-технічного терміну наступні вимоги: системність; незалежність від контексту; однозначність; точність та лаконічність. Термін не повинен бути полісистемним, омонімічним, синонімічним.

Можна розглянути вимоги до термінів уже на конкретному прикладі. Є. Ф. Скороходько у своєму науковому доробку «Опыт построения лексики информационного языка на основе ступенчатого кодирования значений терминов» висунув наступні вимоги до термінів інформаційної мови:

1. Термін повинен володіти абсолютною однозначністю (в будь-якому контексті він повинен виражати лише одне поняття).

2. Формальна структура термінів повинна виражати зв'язки між поняттями. Це допоможе у ряді випадків знаходити в текстах інформацію про ті класи предметів, які прямо ніде не названі.

3. Повинна бути передбачена також можливість формальних перетворень термінів з метою отримання нових термінів для позначення новоутворених понять.

4. Також повинна бути передбачена можливість автоматичного перекладу термінів з природних мов на інформаційну мову і навпаки.

5. Термін повинен бути коротким.

Слід зазначити, що існує два підходи до визначення терміна: структурно-субстанційний та функціональний. Прихильникт структурно-субстанційного підходу розглядають термін, як особливе слово, яке протиставляється за своєю семантичною і граматичною структурою загальноживаному (Д.С. Лотте, Т.Л. Канделаки). Прихильниками функціонального підходу було доведено, що термін – це функція, тип вживання лексичної одиниці, а не особливий тип лексичної одиниці (Б.М. Головін, В.М. Лейчик, Т.Р. Кияк, Е.Ф. Скороходько). У нашому дослідженні ми дотримуємося концепції про функціональну природу терміна. Е.Ф. Скороходько розуміє термін як слово чи усталене словосполучення, що є членом такої лексико-семантичної системи, яка репрезентує певну фахову (спеціалізовану) систему понять. Слід зазначити, що це тлумачення, як і наведені раніше, виключає з кола термінів загальнонаукові лексичні одиниці. Проте в цій же праці автор наводить дещо інше визначення терміна – “слово чи усталене словосполучення, яке виражає спеціальне поняття науки, техніки або іншої галузі людської діяльності, та має дефініцію, яка розкриває ті ознаки цього поняття, що є релевантними саме для цієї галузі”.

Засадничу різницю між терміном та «звичайним» словом (словосполученням) Е.Ф. Скороходько вбачає не в тому, що терміну притаманні певні риси, відсутні у загальноживаного слова, або що термін позбавлений рис, притаманних «звичайному» слову, а в сукупній характеристиці – кількісному співвідношенні ступеня виявленості кожної з цих рис. Теоретично кожне слово може бути терміном, але воно стає ним тільки за умови актуалізації – виведенні його з лексико-семантичної системи загальнолітературної мови і включенні в систему термінів.

З усього вище сказаного можна зробити висновки, що термінознавці орієнтуються на ідеальний термін. Але не слід сприймати вище наведені вимоги до термінів надто прямолінійно, так як ідеальних термінів, які б відповідали усім вимогам, мабуть, і не існує.

Термінознавство як наука

Вивченням термінів та терміносистем займається наука термінознавство. Отже термінознавство - це наука, що вивчає спеціальну лексику з точки зору її типології, походження, форми, значення і функціонування, а також використання, упорядкування і творення.

Початок термінознавства пов'язаний з іменами австрійського вченого Ойгена Вюстера Нубасова і російського термінознавця Д. С.Лотте, які опублікували свої перші роботи в 1930р. На даний час роботою з теоретичними проблемами термінознавства займається ряд національних шкіл – австрійсько-німецька, франко-канадська, російська, чеська. На даний момент в термінознавстві виділяється ряд незалежних напрямків дослідження. В першу чергу можна назвати теоретичне термінознавство, яке вивчає закономірності розвитку і вживання спеціальної лексики. В свою чергу прикладне термінознавство займається встановленням практичних принципів та рекомендацій з метою усунення нестачі термінів; їх оцінкою, описом, редагуванням, упорядкуванням, створенням, перекладом і використанням.

Загальне термінознавство вивчає найбільш загальні якості, проблеми і процеси, що стосуються спеціальної лексики, а галузеве термінознавство займається вивченням спеціальної лексики і понять, які належать до окремих областей знань конкретних мов. Типологічне термінознавство займається порівняльним дослідженням особливостей окремих термінологій з метою визначення спільних рис та відмінностей окремих терміносистем, а порівняльне термінознавство, в свою чергу, займається порівняльним вивченням спільних та відмінних рис лексики різних мов, наприклад української та англійської. Семасіологічне термінознавство займається вивченням проблем, що пов'язані із значенням (семантикою) спеціальних лексем, зміною значень і різноманітними семантичними явищами – полісемією, омонімією, синонімією, антонімією і т. д. Ономасіологічне термінознавство вивчає структурні форми спеціальних лексем, займається процесом найменування спеціальних понять і вибором оптимальних форм найменування.

Історичне термінознавство вивчає історію термінів та терміносистем для того, щоб виявити тенденції їх утворення та розвитку, що в свою чергу дозволяє дати вірні рекомендації стосовно їх упорядкування. На даний час на основі цих досліджень виникає нова самостійна лінгвістична дисципліна – антрополінгвістика.

Функціональне термінознавство пов'язане з вивченням сучасних функцій терміну в різних текстах та ситуаціях професійного спілкування і підготовки спеціалістів, а також досліджує особливості використання термінів в мові і комп'ютерних системах.

На сучасному етапі формується ряд нових напрямків, серед яких слід зазначити когнітивне або гносеологічне термінознавство, що займається дослідженням ролі термінів в науковому мисленні та знаннях. Як самостійні розділи термінознавства можна розглядати також термінознавчу теорію тексту; ця теорія займає позицію між термінознавством і власне теорією тексту і займається питаннями типології текстів (де наявні терміни), термінологічним аналізом тексту і текстовим аналізом терміну.

Термінознавство тісно пов'язане з термінографією. Термінографія – це наука, що займається складанням словників спеціальної лексики. Ряд вчених навіть розглядає термінографію як розділ термінознавства.

Системність термінознавства та терміносистема

Питання системності термінології досить широко обговорюється в лінгвістичній літературі, адже системність є однією з найважливіших умов існування терміну. Термін може існувати лише як елемент терміносистеми. **Терміносистема** – це сукупність термінів, що адекватно виражають систему понять теорії, яка стосується певної спеціальної сфери людських знань чи діяльності. Багато вчених (серед них Городецькій, Раскін) притримуються досить категоричної думки щодо системності термінів: окремо взятий термін сам по собі є фікція; він існує лише в системі термінів, тобто серед інших термінів, з якими він пов'язаний певними відношеннями.

Існує твердження, що системність термінів полягає у зв'язаності, співвідносності термінів по формі та значенню на різних мовних рівнях. Отже **терміносистема** – це, по суті, пов'язана з певною сферою знань, проблемою, темою, науковою школою і т. д. сукупність термінів, що пов'язані між собою на понятійному, лексико-семантичному, словотворчому (деривативному) і граматичному рівнях.

В основі системності термінів та терміносистем лежить принцип класифікації. Класифікація трактується як процедура регулярного логічного правильного поділу різних понять предметної області за різними принципами або як результат цієї процедури.

Існують різні класифікації, в яких терміни групуються за різними принципами: за змістом, за мовною формою, за функціями і т. д. Усі ці класифікації є важливими та необхідними.

Важливим є визначення тих ознак за якими терміни відділяються від інших лексичних одиниць певної мови, а потім за цими ж принципами велика кількість термінів членується на типи. Таке членування називається типологією. За визначенням Ю. А. Шрейдера типологія являється основою класифікації. Кількість типів термінів є дуже великою. Розрізняють загальнонаукові терміни, загально технічні терміни, вузькоспеціалізовані терміни. Терміни можна класифікувати за сферами знань і діяльності: наука, управління, культура. Тут перш за все виділяється клас наукових термінів, який включає багато підкласів (хімія, фізика, біологія). Тут можна виділити стільки терміносистем, скільки існує різних незалежних теорій опису хімічних, фізичних об'єктів і закономірностей. Можна також виділити терміни суспільних, природничих та технічних наук.

Третій суттєвий підхід у класифікації термінів полягає у поділі термінів на терміни спостереження і теоретичні терміни. За термінами спостереження стоять класи реальних об'єктів, а за теоретичними термінами - абстрактні поняття; наприклад: сині водорослі' – термін спостереження, 'синява' – абстрактний термін.

Можна класифікувати терміни на універсальні (для різних сфер, які є споріднені), унікальні (лише для певної сфери) і авторські терміни (лише для певного аспекту, який розглядається).

Має також місце класифікація термінів за змістом на однозначні і багатозначні, тобто ті, які мають два і більше значень в межах однієї терміносистеми. За лексико-граматичним принципом терміни класифікуються за частинами мови. Наведений вище перелік класифікацій термінів ще не є повним. Але він в цілому достатню характеризує роль і місце термінів в різних сферах функціонування сучасного суспільства.

Способи словотворення, як фактор системності в термінології

Термінологічна лексика, як частина словникового складу мови володіє рядом цікавих якостей. Саме вона перебуває в стані активного розвитку у порівнянні з іншими частинами словникового складу мови. Саме на матеріалі термінологічної лексики найбільш явно проявляється дія законів мови, а головним чином – словотвірних. Для нових об'єктів номінації використовуються всі способи словотвору, що є наявними у даній мові, любі, а особливо лексичні ресурси національної мови, ресурси міжнародного словникового фонду, лексика інших національних мов. При цьому термінологічне словотворення не повторює механічні прийоми загальнолітературного творення слів. Відбувається своєрідний «природний відбір» тих способів і конкретних засобів словотвору, які б відповідали вимогам щодо спеціальних найменувань та їх функцій в мові науки. А це в кінцевому результаті призводить до відбору і формування деривативних морфем і цілих моделей, що спеціалізуються у вираженні певних значень.

Виявлення особливостей словотвору і продуктивних для даної сфери словотворчих моделей значно б полегшило і активізувало засвоєння лексичного і граматичного матеріалу. Саме в області засвоєння словотворчих закономірностей і можливостей вивчення мови необхідний строгий і обґрунтований відбір всіх словотвірних засобів, потрібно створити так звану систему вправ, яка б являлась обов'язковим компонентом роботи над лексикою.

Як уже було зазначено вище, існує багато визначень терміна, які відображають різні підходи їх авторів до даного поняття. Більшість вчених підкреслюють функціонально-сміслову сторону терміна і погоджуються на розумінні терміна, як слова чи словосполучення, пов'язаного з поняттям, що належить до певної області знань чи діяльності. Важливим моментом являється питання про розрізнення понять «термінологія» і «номенклатура».

Спірним також залишається питання про те, якими граматичними категоріями може бути представлена термінологічна лексика. Ми будемо притримуватися точки зору, що термінологічна лексика представлена в основному іменниками та словосполученнями на їх основі.

Таким чином, будемо вважати, що будь-яка мовна система, яка представляє ту чи іншу область знань, включає в себе термінологію, представлену сукупністю іменників та іменникових словосполучень (які називають поняття даної області), а також словоформи

з термінізованими значеннями, такі як діє слова причастія, наречія, прилагательные, за допомогою яких і реалізуються наші знання про певну область науки чи техніки.

В лінгвістичній літературі встановилась міцна традиція вбачати в природі терміна певну кількість ознак. Серед таких ознак основними вважаються системність (систематичність), однозначність, точність, стилістична нейтральність, лаконічність, відсутність емоційної чи експресивної вираженості.

З приводу наявності чи відсутності у термінів тих чи інших при знаків серед лінгвістів не припиняються суперечки. Слід відмітити, що для правильного розуміння особливостей функціонування термінів має висунута А. А. Реформатским ідея термінологічного поля. За визначенням А. А. Реформатського, поле для терміна – це дана термінологія, за межами якої слово втрачає свою характеристику терміна, термін пов'язаний не з контекстом, а з термінологічним полем, яке і заміняє собою контекст. Саме виходячи з цього твердження слід розглядати всі ознаки терміна.

Визначаючи системність, як одну з основних ознак терміна, слід пам'ятати, що системні відносини термінів дійсні лише в межах термінології однієї області знань. Одним з найсуттєвіших лінгвістичних джерел системності в термінологічній сфері виступає системність морфології і словотвору. Терміни в своїй більшості, як і звичайні слова, утворюються на базі засобів загальної мови. Однак, взявши за основу уже існуючі в мові способи і моделі словотворення, мова науки і техніки виробляє свою словотворчу підсистему, пристосовувавши її до основних вимог і функцій термінологічної лексики і мови науки в цілому. Таким чином, словотвірні засоби в термінології являють собою певну систему.

Термін (від лат. *terminus* — межа, кордон) — слово або словосполучення, яке точно і однозначно визначає чітко окреслене спеціальне поняття будь-якої галузі науки, техніки, мистецтва, суспільного життя тощо і його співвідношення з іншими поняттями в межах спеціальної сфери. На відміну від слів загальної лексики, які часто є багатозначними та мають емоційний відтінок, терміни в межах сфери застосування є однозначними і позбавлені експресії.

Термінологія — це:

1. Сукупність термінів, тобто слів або словосполучень, що висловлюють специфічні поняття з певної галузі науки, техніки чи мистецтва, а також сукупність усіх термінів, наявних у тій чи іншій мові. Від звичайних слів терміни відрізняються точністю семантичних меж.
2. Розділ лексикології, який вивчає терміни різних галузей знань.

Основні способи творення термінів:

- зміна значення слова звичайної мови;
- творення неологізмів шляхом словотвору з коренів та інших морфологічних елементів звичайної мови, що часто набирає форми кальок з іноземних мов;
- запозичення з іноземних мов (етранжизми). Переважання перших двох способів пов'язане з тенденцією до пуризму. Для практичних цілей термінологія укладається в галузевих термінологічних словниках..

Розрізняють термінологію **загальнонаукову** і **спеціальну**.

Загальнонаукова термінологія обслуговує різні галузі знань, де вживаються, наприклад, такі слова: аналіз, синтез, метод, система, класифікація, орган, реакція і т. д.

Спеціальна термінологія запроваджується в окремих галузях науки і техніки. Можна виділити такі основні групи термінологічної лексики:

- 1) математичну термінологію (кут, множення, квадрат, плюс, мінус, куб, синус, косинус);
- 2) фізичну (електрон, енергія, атом, вольт, молекула, оптика і т. д.);
- 3) електротехнічну (контакт, струм, заземлення, ізоляція);
- 4) літературознавчу (драма, поема, повість, анапест, сюжет, персонаж);
- 5) лінгвістичну (фонема, фонологія, морфема, афікс, іменник, сполучник, синтаксис, пароніми);
- 6) радіотехнічну (антена, радіоцентр, приймач) ;
- 7) філософську (метафізика, базис, діалектика);
- 8) фінансову (банк, баланс, кредит, фінансування);
- 9) хімічну (азот, водень, кисень, іонізація, хімічна реакція, оксиди);
- 10) музичну (соло, тріо, квінтет, октава, балалайка, баян);
- 11) морську (катер, боцман, капітан, корабель);

- 12) залізничну (купе, вагон, провідник, камбур, експрес);
- 13) спортивну (футбол, тайм, гол, аут, шахи, гросмейстер, голкіпер, шах);
- 14) біологічну (рецептор, клітина, плазма, молюски, ссавці, хребетні, тичинка);
- 15) медичну (хірургія, ін'єкція, грип, термометр, гігієна, терапевт) та ін.

Терміносистема — це система [термінів](#) у певній галузі, підгалузі наукового або технічного знання, що обслуговує наукову теорію або наукову концепцію

Медична лексика – одна з найдавніших у мові. Спочатку з'явилися назви органів тіла людини, а пізніше – описи відхилення їх від норми, описи симптомів різних хвороб. Загальновідомо, що вся медична лексика поділяється на так звану народну і професійну. Перша, давніша, представлена національними коренями. Вона охоплює назви частин і органів людського тіла та організму тварин. З індоєвропейської мови дісталися у спадщину і назви основних життєвих процесів і станів: жити, вмирати, спати, слухати, бачити, блідий, малий, глух. З прийняттям християнства, поширенням письма, грамотності були створені умови для систематизації цих знань. З'явилися перші травники та лікувальники. Зокрема, так званий травник із рукописної збірки Бухарестського державного архіву (XVI ст.). Починаючи з XVIII ст., виходять перші писемні порадики: „Лікарські та господарські порадики XVIII ст.”

Лікування за допомогою цілющих трав було дуже поширене в Україні. Історія лікування травами є частиною духовної і матеріальної культури українського народу, показником розвитку його медичної думки. Є підстави вважати, що допомога хворим цілющими рослинами була відома уже в Київській Русі у період князювання Ярослава Мудрого. Напевно ще у той час були створені якісь лікарські порадики (травники), які, на жаль, до нас не дійшли. Матеріали пізніших старих травників повністю або частково у видозміненому вигляді використовувалися при укладанні нових травників. Наприклад, у лікарському порадику другої половини XVIII ст. „Книга лечебная от многих лекарств”, де вміщено текст про венедіку, будренець, дуже близький до уривка з травника XVI ст. Народнорозмовна мова – це основа граматичної будови і лексичного складу аналізованих пам'яток. Разом з тим трапляються і деякі слова іншомовного походження, зокрема полонізми: **ниректъ, жолондек, прошок**. Зрідка вживаються польські назви, написані латиною.

У пам'ятках широко представлена анатомічна власне українська лексика, назви органів тіла та їх частин: **біль голови, під язиком, головна жила, в крижах, пульси, або скроні, на утробі, шия, карк** тощо. Фіксуються також назви хвороб: **запаленіє очей, біль зубів і ясен, катар голови, запаленіє горла, на шаленство, на дихавицю, на сухоти, на камінь в нирках, на пухлину, на корч** тощо. Менш поширені назви способів лікування: **пігулки, масть, пластер, полосканіє, лікарство**.

Пам'ятки є цінними джерелами для дослідження ботанічної лексики, особливо широко представлені лексеми на позначення лікарських рослин: **материнка, ломаття, мак; варити буквицю, квіти бузини, руту, чебрець, медунки** тощо.

У зв'язку з поширенням міжнародних контактів, впливом інших культур з поч. ХІХ ст. почали з'являтися перекладні й оригінальні джерела латиною, грецькою мовою, які пізніше ставали навчальним посібниками з медицини.

Латина поступово ставала єдиною мовою професійних лікарів, а загальноживана, народна медична лексика поступово занепадала.

У 1861 році М.Левченко на сторінках «Основи» зробить першу спробу подати принципи укладання українських термінологічних словників. Він усвідомлював, що українська мова має увесь необхідний лексичний та граматичний арсенал для творення наукових термінів «у дусі народної мови», намагався творити терміни «загальнозрозумілі», приймати іншомовні терміни тільки легковимовні.

З 1917-1918 рр. у зв'язку із становленням різних форм української державності спостерігався активний розвиток української термінології, у тому числі медичної. Українська медична термінологія все більшою мірою входить у медичну науку та освіту. Українською мовою видаються десятки оригінальних та перекладних підручників з медицини. Тоді ж були засновані та виходили друком українські наукові медичні видання («Київський медичний журнал», «Українські медичні вісті», «Профілактична медицина»), перші українські вузькоспеціальні видання як теоретичного, так і клінічного плану, бюлетені та газети. Найбільше медичних журналів в Україні видавалося у 1920-29 рр., разом – 69, з них 22 українською мовою. Українські вчені та викладачі вищих навчальних закладів, співробітники науково-дослідних інститутів, лікарі докладають усіх зусиль для розвитку та утримування українських медичних видань.

У термінотворенні у цей період орієнтувались на національний характер терміносистем: усі учені погоджувалися з тим, що треба використовувати внутрішні мовні ресурси, термінувати нові поняття як шляхом існування вже існуючих у мові лексем, так і індивідуального творення.

Основними представниками «творчого» періоду розвитку української медичної термінології були О.Курило та М.Галин. О.Курило видала «Російсько-український словник медичної термінології» (1918), у якому запропонувала використовувати низку українських медичних термінів, серед них: **артерія-б'ючка, желудочек сердца – комірка серця**. Окремі терміни стали повноправними, наприклад, **гомілка, білі кров'яні тільця, волокно, повіка, рухомий нерв, дихання, шлунок, зір, легені, тім'я, тканина** та ін.

А вже у 30-х роках ХХ ст. у спеціальних бюлетенях друкувалися низки слів (медичних термінів), що підпадали під заборону. У 1936 році з'явився «очищений від «шкідницької термінології» «Словник медичної термінології», укладений «бригадою наукових працівників». Були вилучені з ужитку такі слова, як **ломець – ревматизм, гнояк – абцес, ядуха – сильна задишка, навіювання – гіпноз** тощо. Медична національна лексика була цілковито знекровлена і зникла з фахового спілкування.

З активізацією національного відродження в усіх галузях почалося активне медичне словотворення і в Україні. Подібні явища свого часу переживала більшість країн у період національного відродження. Так, у Німеччині вже в 50-х

роках медична термінологія була переведена на національну основу, у США після другої світової війни також мали місце подібні процеси.

Більшість держав світу має свою національну медичну термінологію. Таке засилля латини, як у нас, спостерігалось лише у країнах колишнього соціалістичного табору та деяких скандинавських.

У цивілізованому світі національна мова забезпечує всі галузі життя, і зокрема, медичне фахове спілкування. Тому подібні процеси в українській мові є природними і необхідними.

Проте пов'язані вони з величезними труднощами, адже мова має свої закони. Щоб слово мало довге життя, воно повинно бути милозвучним (тобто вписатися в мелодику певної мови), лаконічним, інформативним, не створювати недоречних асоціацій. Медичних словників створюється багато, але не всі вони відповідають цим вимогам. Існує правило – термінологічні словники мають бути схвалені комітетом з наукової термінології НАНУ. Тільки тоді можна уникнути помилок, зайвої синонімії, розбіжності у вживанні термінів, неточних перекладів запозичених слів і т.д.

У складі термінології (і в першу чергу медичної) наявна значна кількість іншомовних слів, переважно грецького та латинського походження. Терміни, утворені за допомогою словотворчих засобів української мови, виступають як дублети до іншомовних: лінгвістика – мовознавство, асиміляція – уподібнення, квантитативний – кількісний, експорт – вивіз.

Оскільки лікар зустрічається з безліччю термінів різних медико-біологічних і клінічних дисциплін, то він повинен володіти спеціальною термінологією, але термінологічна підготовка майбутніх лікарів передбачає не лише знання термінології, але й розуміння її, тобто вміння користуватися нею на практиці.

Медична термінологія - це система, яка об'єднує термінологію медико-біологічних та фармацевтичних дисциплін, де переважна більшість термінів іншомовного походження. Але коли лікар розмовляє українською мовою на професійну тему, він застосовує від 50 % до 80 % слів латинського та грецького походження.

Однією з особливостей медичної термінології є поділ її на групи.

I група – анатомічні терміни – назви частин людського тіла та їх складових органів: *кістка, м'яз, нижня кінцівка, скелет, стопа*.

II група – клінічні терміни – слова чи словосполучення, що вказують на назви захворювання та методи обстеження, діагностику, лікування: *апендицит, виразка, ниркова коліка, гастрит, запалення легенів* тощо.

III група – фармацевтичні терміни – назви хімічних речовин, лікарських препаратів, їх функції та дія на людський організм: *нітрогліцерин, аспірин, аналгін, гастроципін* тощо.

У анатомічній термінології застосовуються, зокрема, слова латинського походження. Слова грецького походження є термінологічною базою для всіх клінічних дисциплін.

Вивчення клінічного терміна засноване на аналізі окремих компонентів, що називаються терміноелементами.

Терміноелементом називається будь-який словотвірний елемент (корінь, основа, префікс, суфікс), який, володіючи стабільним значенням, створює терміни різного смислу.

У більшості слів терміноелементи є смисловою опорою, необхідною для розуміння терміна.

Тільки в деяких випадках загальне значення терміна складається з окремих значень терміноелементів.

Основною масою медичної термінології є прості, складні та складені слова. **Прості** складаються з кореня та префікса; префікса, кореня та суфікса: nephritis – нефрит, запалення нирки, запалення біляниркової клітчатки; perinephrosis – нефроз, загальна назва захворювань нирок з пошкодженням ниркових каналців.

Складні слова утворюються шляхом додавання двох або декількох коренів. Грецькі корені в складних словах з'єднуються голосним **o** або без нього. Наприклад, gastr-o-scoria – гастроскопія, огляд слизової оболонки шлунка з допомогою гастроскопа; ot-o-rhono-laryng-o-logia – розділ медицини, що займається лікуванням захворювання вуха, горла, носа; tachycardia – тахікардія, часте серцебиття; tonsill-ectomy – тонзілектомія, повне видалення мигдалин. Складні терміни можуть писатися через дефіс: **бета-хвилі, гамма-ритм, лопатково-ключичний.**

Складені медичні терміни – це такі терміни, що поєднують у собі два і більше слова. Наприклад, **велике коло кровообігу, травна система, клітина двоядерна** тощо.

Складені терміни об'єднуються навколо заголовного слова, утворюють з ним гніздо: **ритм коронарного синуса; правошлуночкова серцева недостатність, ритм серця синусовий.**

Прізвища вчених у складеному **терміні-епонімі** пишуть переважно з великої літери.

У медичній термінології затверджена група **термінів-аббревіатур**: АТФ, ДНК, РНК, ЕКГ, СНІД, САРС тощо.

Іноді одне поняття може виражатися кількома **термінами-синонімами**: **синюшність – ціаноз, синява, синюха; токсикодермія – екзантема токсична, таксидермія, токсикодерма.**

Поряд зі словами грецького походження клінічна термінологія використовує терміни латинського походження. Наприклад, resectio, onis f – видалення частини органа, ulcus, eres n – виразка, tuberculosis, ist – туберкульоз, cancer, crim – рак та ін.

Крім того, є **терміни-гібриди**, тобто такі слова, що складаються з латинських і грецьких терміноелементів. Наприклад, clysfunctio, onis f – порушення функції, tonsillitis, itidis f – запалення піднебінних мигдалин.

Терміни грецького та латинського походження найчастіше транскрибуються, тобто передаються українськими літерами. Наприклад, грец. chronicus, a um – хронічний; лат. infarctus, us h – інфаркт.

Деякі терміни, частіше латинські, перекладаються українською мовою: acutus, a um – гострий. Можливе також одночасне застосування в українській мові

термінів, які перекладаються, та транскрибованих. Наприклад, грец. *necrosis, is f* – некроз, омертвіння; лат – *transplantatio, onis f* – трансплантація, пересадка.

Постановка наголосу в медичних термінах у багатьох випадках викликає затруднення. В клінічних термінах грецького походження, що закінчуються на – **ia**, наголос найчастіше ставиться на передостанній склад. Наприклад, *perhectom'ia, hemipleg'ia, hyperglykam'ia*.

На третій склад від кінця слова наголос ставиться в кінцевому терміноелементі – *ogia*. Наприклад: *biol'ogia, ophtalmolog'ia*.

Латинські та грецькі слова і терміноелементи є базовими для термінології всіх наук і, насамперед, медицини; вони беруть участь у вічному процесі утворення неологізмів.

Ємність та лаконічність латинської та грецької мов дозволяють в одному слові об'єднувати те, що в українській мові доводиться перекладати декількома відповідниками. Наприклад: *stomatic, itiolis f* – запалення слизової оболонки порожнини рота; *cholecystoscopia, ae f* – огляд внутрішніх стінок жовчного міхура.

Знання української медичної термінології – це певний внесок у справу підвищення мовної культури лікарів, фахівців суміжних галузей, широкого загалу.

Не викликає сумніву, що мовна культура є надійним фундаментом освіченості, інтелігентності. Найважливіші медичні терміни складають вагому частину повсякденного лексикону студентів-медиків.

Словотвір медичних термінів.

Термінологічний склад мови є динамічною системою, яка зазнає постійних змін

шляхом поповнення новими лексичними одиницями або завдяки семантичній трансформації вже існуючої термінолексики. Основними способами збагачення є творення нових слів на основі власних мовних ресурсів, запозичення з інших мов,

вторинна номінація.

Медична термінологія з погляду походження належить до одного з найдавніших

шарів термінологічного словника української мови, тому протягом багатовікової історії

розвитку в ній відбилися основні способи словотворення, котрі забезпечували можливість

творення нових термінів, тобто морфологічний: афіксація (префіксальний, суфіксальний,

префіксально-суфіксальний спосіб), осново- та словоскладання, та синтаксичний спосіб

(утворення терміна із словосполучення).

Термінологічне словотворення, на відміну від загальномовного, має деякі особливості, які пов'язані насамперед із самою специфікою терміна як лексичної одиниці

обмеженої сфери вживання. Враховуючи те, що терміни виникають

у професійному середовищі та використовуються у строго термінологічній функції тільки

в спеціальній літературі та професійному вживанні, термінологічне словотворення дає

можливість штучно вводити до термінології спеціалізовані за значенням словотворчі

морфеми, які, будучи виразниками конкретних значень, виконують разом з тим класифікаційну функцію. Так, суфікс **-іт-** (**-ит-**) передає значення *запалення*, наприклад:

блефарит – запалення повік, *фарінгіт* – запалення гортані, *бронхіт* – запалення бронхів, *отит* – запалення вуха, *апендицит* – запалення апендиксу; компонент **-томія** (**-ектомія**) передає значення *видалення*, наприклад: *тонзилотомія* – видалення мигдалин, *апендектомія* – видалення апендиксу, *артеріектомія* – видалення артерії; компонент **-патія** передає значення *хвороба*: *увеанатія* – захворювання судинного тракту, *мастопатія* – захворювання молочної залози; компонент **-метрія** означає *вимірювання* чогось (*хронопериметрія*); компонент **-подібний** передає значення *схожості* на щось (*склоподібний, дископодібний, кільцеподібний*)³ тощо.

Значне місце в медичній терміносистемі займають терміни-однослови.

Основним

засобом їхнього творення є морфологічний, що полягає у поєднанні афіксальних морфем

з кореневою або похідною частиною слова за загальними законами українського

словотворення. Внаслідок цього виникають нові лексичні одиниці на позначення нових

медичних реалій. Цей спосіб є досить продуктивним як у загальнолітературній мові, так

і у термінології, тому що тут на перший план виступають ті семантико-граматичні особливості морфологічно утворених слів, які дають можливість використовувати однотипні способи словотворення для позначення однотипних понять, тобто у морфологічній структурі термінів, утворених шляхом афіксації, органічно закладені

основи структурної систематизації, що має першочергове значення для термінології.

Смислове значення термінів, утворених морфологічним способом, виражене, як правило,

мотивованою основою, афікси ж мають, в основному, значення узагальнюючого характеру.

Суфіксальний спосіб.

Суфіксальний спосіб словотворення, що полягає у з'єднанні суфікса з коренем або

похідною основою, найбільш поширений у термінологічному словотворенні.

Приєднуючись переважно до іменних основ, суфікси утворюють слова на позначення

певних понять чи явищ об'єктивної дійсності. Оскільки основну масу медичних термінів

становлять іменники, то увага дослідників та лінгвістів звертається головним чином на

їхнє творення. Терміни-іменники, утворені суфіксальним способом, поділяються на

деривати, мотивовані основами іменників, дієслів та прикметників.

Серед словотворчих морфем іменних медичних термінів виділяються

спільносхіднослов'янськісуфікси **-ість/-ость/-ась/, -ин(а)/-ін(а), -ок** із похідними від

нього **-нок, -чок, -ств(о)/-цтв(о)/-зтв(о), -иц(я), -юк, -ак/-як, -ищ(е), -нн(я), -ик/-ік,**

-овик, -от та суфікси іншомовного походження **-аці(я), -изм/-ізм, -ин/-ін, -аз(а), -оз(а),**

-ит, -атор/-ятор, -ист, -ант, -ом(а) та ін., наприклад: *реактивність, резистентність,*

судина, клітина, гребінець, акушерство, насичення, генетик, сліпота, глухота, ампутація, астигматизм, амілаза, дантист, коагулянт, міома, фіброма, метеоризм, міозит, обтуратор, стимулятор, дантист, квадрант тощо.

Досить значною продуктивністю при творенні українських медичних термінів

відзначаються суфікси **-ість/-ость/-ась/**. Іменники, утворені за допомогою суфікса **-ість,**

мотивовані якісними та відносними прикметниками з суфіксами **-н, -ов, -ив, -ев, -юч-,**

-ільн-, що виражають якість, властивість когось, чогось. Так, від прикметників *полярний,*

спадковий, життєвий, ослаблений, охриплий утворилися відповідно терміни *полярність, спадковість, життєвість, ослабленість, охриплисть*. Такі терміни, як правило, означають фізичні якості та стан живих істот (*млявість, нервовість, непритомність, сонливість*); властивості організмів (*мінливість, дразливість*); сконцентрованість якихось ознак у предметах та явищах (*констативність, зернистість*); зовнішній вигляд названими термінами предметів (*опуклість, вигнутість*) та їхні властивості (*в'язкість, еластичність*). Також у медичній термінології є чимало термінів з суфіксом **-ість**, мотивованих складними прикметниками, наприклад: *багатоплідність, взаємозалежність*.

При утворенні медичних термінів значне місце належить багатofункціональному

суфіксу **-ик/-ік** слов'янського походження із похідними від нього **-ник, -овик**. Суфікс

-ик/-ік відзначався продуктивністю в давньоукраїнській мові, де виступав лише у функції

структурного форманта, субстантивуючого здебільшого похідні прикметникові та

дієприкметникові основи на **-н**. У сучасній українській мові суфікс **-ик** у «чистому»

вигляді у відіменникових утвореннях не відзначається продуктивністю. Тип дериватив

з суфіксом **-ик** представлений в медичній термінології назвами осіб за характером

і сферою їхньої діяльності: медик, генетик, діагностик, що співвідносяться з назвами

наукових дисциплін: медицина, генетика, діагностика; за хворобою: гіпотонік, діабетик,

ревматик, співвідносні з найменуванням хвороб: гіпотонія, діабет, ревматизм.

За допомогою суфікса **-иц(я)** утворився ряд термінів, мотивованих прикметниковою основою, на позначення анатомічних понять: роговиця, поясниця. Деякі з цих іменників синонімічні словосполученням з мотиваційним прикметником, наприклад:

кропив'яна лихоманка – кропивниця, рогова оболонка – роговиця.

На позначення одиничних предметів утворюються терміни з суфіксом **-ин(а)**:

мигдалина, віспина, пуповина, пухлина, підряпина.

Значне місце в медичній термінології займають віддієслівні терміни-іменники із значенням дії або стану, що оформляються за допомогою суфіксів **-анн(я)**, **-енн(я)**,

-інн(я). За допомогою цих суфіксів від основ непохідних дієслів утворюються терміни

середнього роду на позначення процесу дії: западати – западання, зашивати – зашивання, позіхати – позіхання, чергувати – чергування, забруднювати – забруднення, омертвіти – омертвіння тощо. Суфікси **-анн(я)**, **-енн(я)** вказують

на видові ознаки віддієслівних іменників, утворюючи таким чином паралельні форми: розширювати – розширення – розширювання, стягувати – стягнення – стягування, випадати – випадання – випадіння та ін. Синонімічним до згаданих вище суфіксів виступає суфікс **-аці(я)**, який приєднується переважно до основ іншомовного походження: аглютинувати – аглютинація – аглютинування, адаптувати – адаптація – адаптування, ізолювати – ізоляція – ізолювання, концентрувати – концентрація – концентрування тощо (стосовно зазначеного суфікса див. ще нижче детальніше).

Досить продуктивним при творенні медичної термінології є словотвірний тип із

загальноживаними суфіксами суб'єктивної оцінки **-ок, -к(а)**, ускладнені формантами **-ов,**

-оч, -еч, -ик, -ян, та суфікс **-ець**. За їх допомогою від іменних основ утворені терміни на

позначення органів: клубочок, мозочок, шлуночок, мішечок, канатик, вузлик, кришталік, мізинець, зубець, гребінець; гомілка, голівка/головка, сітківка, чашечка тощо.

У термінології не існує регулярного утворення форм суб'єктивної оцінки, тобто

слів зі значенням зменшеності, зневажливості тощо, проте рішуче їх відкидати не можна, оскільки слова, утворені за допомогою суфіксів суб'єктивної оцінки, мають, як правило, подвійне значення: у загальноживаній лексиці вони емоційно забарвлені, звичайно мають характер зменшеності, пестливості. Тут суфікси – показники суб'єктивної оцінки є тільки формотворчими, тому що вони не змінюють значення основного слова, до якого приєднуються, а означають уявлення, виражене одним словом. Такі слова, перейшовши в розряд термінологічної лексики, десемантизуються, набираючи нового поняттєвого значення, тобто кожний такий термін своїм об'єктивним значенням спрямовує нашу увагу на окремий предмет одного й того ж ряду, класу (голова – голівка/головка, кістка – кісточка, нитка – ниточка, лунка – луночка, вузол – вузлик, тіло – тільце тощо).

За допомогою суфікса **-як/-ак** утворюються назви хворобливих утворень на поверхні тіла: чиряк, набряк, гнояк тощо.

Суфікси іншомовного походження прийшли в українську мову разом з новими для

неї поняттями. В українській медичній термінології значна частина термінів на позначення дії утворена за допомогою продуктивного в термінології суфікса -**аці(я)**:

сегментувати – сегментація, адаптувати – адаптація, ампутувати – ампутація,

асимілювати – асиміляція, вакцинувати – вакцинація тощо. Також українській медичній термінології властивий словотвірний тип з суфіксом **-ізм**. Деривативи з суфіксом **-ізм** визначають в медичній термінології властивості, ознаки живих організмів: альбінізм, анаболізм, дальтонізм. Суфікс **-ізм** приєднується в основному до основ іншомовного

походження.

Далі для медичної терміносистеми характерні слова, утворені за допомогою

суфіксів **-оз(а)**, **-аз(а)**, **-оз**. Зокрема, за допомогою суфікса **-оз(а)** переважно від греко-

латинських коренів утворюються терміни на позначення вуглеводів, наприклад: глюкоза,

рибоза та ін.; назв різних хвороб та симптомів: невроз, психоз, лейкоз, сколіоз, фімоз, туберкульоз, склероз, каріоз, кератоз, тромбоз, фурункульоз тощо. Для утворення назв білкових речовин, ферментів, що зумовлюють біохімічні перетворення в процесі обміну речовин, використовується суфікс **-аз(а)**: лактаза, ліаза, діастаза, мальтаза.

Для позначення різних речовин, лікарських препаратів, хімічних сполук у медичній

та фармакологічній термінологіях широко представлена словотвірна модель із суфіксами

-ин/-ін/-їн: аспірин, інсулін, нуклеїн, кокаїн, протейн, туберкулін тощо. Ці суфікси приєднуються, як правило, до основ іншомовного походження.

Суфікс **-ом(а)** вживається при творенні термінів, що позначають пухлинні утворення: аутосома, бластома, глаукома, лейкома, саркома, туберкулома тощо.

За допомогою суфікса **-ит/-ім/-їт** у медичній терміносистемі утворюються терміни на

позначення патологічного стану запального характеру: бронхіт, неврит, отит, перитоніт, пульпіт, радикуліт, стоматит, фарингіт.

Іменники-терміни із суфіксом латинського походження **-тор/-атор/-ятор** означають особу, предмет, речовину, орган, характеризуються відношенням до того, що

названо мотивованим словом. Мотивованими виступають слова на **-аці(я)/-іці(я)**.

Наприклад: абдукція – відведення кінцівки від середньої лінії тіла, абдуктор – відвідний

м'яз; рецепція – здійснюване рецепторами сприйняття і перетворення енергії подразників на нервові збудження, рецептор – кінцевий утвір нервів, здатний сприймати подразнення; так само активація – активатор, інгаляція – інгалятор, ізоляція – ізолятор, стимуляція – стимулятор, дилатація – дилататор тощо.

На базі запозичених основ утворилися терміни з суфіксом **-ант/-янт**, які означають особу, предмет, хімічну речовину: практикант, квадрант, коагулянт.

Словотвірний тип з суфіксом **-лог** представлений в медичній термінології

численною групою термінів-назв осіб за фаховими ознаками: патолог, офтальмолог,

невролог, психолог, кардіолог, отоларинголог, онколог, гінеколог тощо. Усі терміни цієї групи співвідносяться з іменниками на **-логі(я)**, що становлять назви наукових дисциплін,

їхніх розділів та частин: патологія, офтальмологія, неврологія, психологія, кардіологія, отоларингологія, онкологія, гінекологія тощо.

Спостерігається досить чітка диференціація у поєднанні суфіксів з похідними основами. Так, наприклад, суфікси **-ик, -ник, -иц(я), -ин(а), -нн(я)** додаються лише до

національних основ, в той час як суфікси **-изм, -оз/-оз(а), -ин, -ом(а), -янт, -ит/-їт** лише до іншомовних основ. Варто зазначити, що суфікс **-ість** займає в цьому плані нейтральну

позицію, приєднуючись як до власне українських, так і до іншомовних основ, з переважним тяжінням до національних.

Префіксальний та префіксально-суфіксальний способи.

Префіксально-суфіксальний спосіб творення нових термінів характеризується одночасним присднанням двох афіксів – префіксів і суфіксів, що несуть різне смислове

навантаження. Головну семантичну роль у цьому типі терміноутворення відіграють

префікси, основною рисою значеннєвої структури яких є функціонально-семантична

спеціалізація, суфікси, у свою чергу, містять досить високий ступінь узагальненості

й оформляють похідну основу.

При утворенні українських медичних термінів використовуються власне українські

префікси **без-, між-, над-, під-, при-, о-/от-, за-, пере-, пів-, про-, роз-, су-** (давній префікс

спільнослов'янського походження) та префікси іншомовного, у більшості випадків греко-

латинського, походження: **а-, анти-, архі-, де-, диз-/дис-, екзо-, екто-/енто-, гіпер-, гіпо-**

тощо. Відповідно до семантичних ознак та функцій префіксів, а також співвідносних

з ними похідних основ всі префікси можна поділити на три групи: префікси на означення

антонімічних (протилежних) понять, на означення інтенсивності ознаки або неповноти

ознаки.

Для означення **протилежних** понять використовується досить значна кількість

префіксів як слов'янського походження (наприклад: **без-**, **між-**, **над-**), так і іншомовні

(наприклад: **анти-**, **де-**, **диз-/дис-**). Найбільшою продуктивністю відзначається власне

український префікс **без-**, котрий здебільшого означає відсутність ознаки чи якості,

закладеної в основі. До основ термінів, утворених шляхом приєднання до похідної основи

префікса **без-**, часто додається суфікс **-ість**, наприклад: безплідність, безволосість,

беззубість, бездітність, бездіяльність тощо. Однак при творенні термінів-іменників

словотвірний тип з префіксом **без-** у поєднанні з різними суфіксами малопродуктивний,

більшою продуктивністю цей тип відзначається при утворенні термінів-прикметників

за допомогою суфіксів **-н(ий)**, **-ов(ий)/-ев(ий)**, наприклад: безплідний, бездітний, безболісний, безжиттєвий, безкрівний, безнадійний, безумовний, безстатевий тощо.

За допомогою приєднання до слова прийменника **між-** (котрий перейшов до розряду префіксів) утворюються терміни на позначення розміщення, перебування чого-небудь між чим-небудь: міжвузля, міжключиця, міжцентр. Аналогічно до попередньої групи, більшою, ніж терміни-іменники, продуктивністю відзначаються терміни-прикметники, утворені також шляхом приєднання до основ суфіксів **-н-**, **-ов_____/-ев-**,

наприклад: міждольковий, міжклітинний, міжлопатковий, міжреберний, міжхребетний, міжм'язовий тощо.

Значення перебування, розміщення набуває термін при утворенні за допомогою

префікса **під-**, здебільшого у поєднанні з суфіксами **-ок, -ин-**, що вживаються на позначення анатомічних понять та вказують на місце, простір, розташування нижче від того або спереду того, що названо у основі: підборіддя, піднебіння, підребер'я, підошва, підгрудок, підчеревина, підшийок, підколінок тощо. За допомогою суфіксів **-н-, -ов-/-ев-** утворюються терміни-прикметники з відповідною семантикою: підключичний, підлопатковий, піднебінний, підошовний, підшкірний, підшлунковий, під'язиковий тощо.

Те ж саме значення – перебування, розміщення – представляє і префікс **над-**, часто

у поєднанні із суфіксами **-ник, -ок**: надколінок, надчерев'я, надшкір'я, надкісниця, надгрудинник, надгортанник, надпліччя тощо. Терміни-прикметники, утворені шляхом

приєднання до твірної основи префікса **над-** та суфіксів **-н-, -ов-, -альн-**, характеризують

місце об'єкта, названого твірною основою: надгортанний, надколінний, надшкірний,

надбрівний, надглотковий тощо.

Префікс **при-** вживається при творенні термінів-іменників на позначення розміщення, розташування близько до того, що названо похідною основою: **придамок**,

пришлунок. Аналогічне значення мають терміни-прикметники, утворені за допомогою

префікса **при-** з приєднанням суфіксів **-н-, -ов-/-ев-**: привушний, приміхуровий, принирковий, припівховий, припупковий, прикрижовий, прихребетний тощо.

У представлених невеликою кількістю у терміносистемі іменниках, утворених за допомогою префікса **при-** з приєднанням суфіксів **-ість, -к, -ник, -енн(я), -анн(я)/-уванн(я)**, префікс **при-** несе значення приростання, злиття, з'єднання: **припухлість**,

приєднання, прирощення (прирощування) або іншої дії: **призначення, прикладання**,

примочування, притиснення, припинення, прискорення, пристосування (пристосовування), притуплення тощо.

Синонімічним до словотвірного типу з префіксом **при-** є словотвірний тип з префіксом **о-/об-**, що вживається при словотворенні на позначення безпосередньої

близькості до того, що названо у похідній основі: окістя, осередок, очеревина тощо.

Також префікс **о-/об-** вказує на процес, що призводить до зміни стану, якості: обертання, обмеження, обмивання, обмороження, обрізання, оглушення, одужання, оживлення, оздоровлення, опромінення, опущення тощо.

Порівняно незначна кількість українських медичних термінів утворена за допомогою префіксів **за-, пів-, напів-, перед-, роз-** у поєднанні з суфіксами або без них:

забруднення, завушиця, заглибина, залотковий, заїда, загоєння, зап'ясток, півкуля, напівпараліч, напівперіод, передміхуровий, передсердя, передпліччя, передплюсно, переохолодження, розлад, розрив, розтин тощо. З наведених префіксів найбільше термінів

утворюється за допомогою префікса **роз-**, котрий вживається на позначення розгортання та перебігу дії, та суфіксів **-анн(я), -енн(я)** (йдеться про терміни-іменники віддієслівного походження): роздроблення, розм'якшення, розширення, розплавлення, розрідження, розрізування, розростання (розрощення), розсікання, розслаблення, розсмоктування тощо.

У рамках зазначеної групи представлені також терміни, утворені за допомогою префіксів **іношомовного походження: а-/ан-, апо-, ана-, анти-, де-, диз-/дис-, екзо-/екто-,**

епі-. Слід звернути увагу на те, що деякі префікси з вищенаведеного ряду є синонімічними по відношенню до власне українських префіксів. Так, наприклад, префікс **а-/ан-** є синонімічним до власнеукраїнського префікса **без-** та вживається на

позначення відсутності того, що виражає мотивована основа: аритмія, авітаміноз,

анестетик, аномалія тощо. У термінах, утворених за допомогою префікса **ана-**, останній означає «порушення, розлад, відновлення»: анабіоз, аналгезія, анатоксин, анафілаксія, анаплазія, анаморфоз. Зібраний матеріал свідчить про те, що синонімічні префікси **анти-** (запозичений) та **проти-** (власномовний) у термінах-іменниках мають предикативне значення боротьби з чим-небудь, захисту від чого-небудь: антибіотик, антисептик, антитіло, антитоксин, протиотрута, протипоказання тощо. Раніше ці префікси приєднувалися до похідних основ в залежності від походження: префікс **анти-** приєднувався переважно до основ іншомовного походження, префікс **проти-** до власномовних основ. З часом ця різниця

нівельювалася, що спричинило виникнення термінів-варіантів з використанням обох

префіксів у еквівалентних за значенням термінах. Варто зазначити, що на сучасному етапі переважно використовуються форми з префіксом **проти-**, котрий став вживатися також з основами іншомовного походження: антитіло – протитіло, антивірусний – противірусний, антиотрута – протиотрута тощо. Зазначені префікси також достатньою мірою вживаються для створення термінів-прикметників, похідних від іменників з цим префіксом, на позначення невідповідності чомусь через відсутність чогось: антивірусний (противірусний), антигігієнічний (протигігієнічний), антибактеріальний, антиспазматичний (антиспастичний), антибіотичний, антигемофільний, антитоксичний, антипіретичний, протизапальний, протизапідний, протиерозійний, протитуберкульозний, протигрипозний тощо.

На позначення відсутності чогось при деривації медичних термінів вживається префікс **де-**, котрий має варіативні значення протилежності та застосовується: а) на

позначення ліквідації, знищення: декортикація, демаркація, депіляція, деструкція, дефекація, дезінфекція; б) на позначення порушення, розладу (аналогічне значення у синонімічному префіксі **дез-**): дегенерація, декомпресія, депігментація, дегідратація, декомпенсація, деформація, дезінтоксикація, дефібріляція, десенсибілізація тощо. Також зі значенням порушення, розладу вживається префікс **диз-/дис-**: дизурія, дискінезія, дисменорея, диспепсія, дисплазія, диспное, дистонія, дистрофія, дисфагія, дисфункція.

Аналіз медичних термінів свідчить про те, що префікси **екзо-/екто-**, **епі-** називають

способи поширення, розміщення на поверхні того, що названо основою: екзостоз, ектомія, епідидиміс, епігастрій, епіглотіс, епідерміс, епікард, епітелій, епіфіз тощо.

Префікс **ендо-/енто-** вказує на поширення чогось всередині того, що мотивовано похідною основою: ендокард, ендометрій, ендоскопія, ендометрит, ендоплазма тощо.

Можна зазначити, що ця група префіксів виражає антонімічні відношення, що

ґрунтуються на внутрішніх та зовнішніх ознаках понять. Характерною рисою наведених

префіксів є те, що вони приєднуються виключно до основ інішомовного походження.

Префікс **екстра-** у медичній термінології, на відміну від загальноживаної мови, де

він виражає найвищу якість кого-небудь або чого-небудь, при термінотворенні вживається на означення знаходження поза межами того, що названо твірною основою: екстракція, екстрасистоля, екстраабдомінальний, екстрагенітальний _____, екстракардіальний тощо. Для позначення розташування або введення чогось в межах того, що називає похідна основа, вживається префікс **інтра-**: інтраартикулярний, інтравенозний, інтравітальний, інтрадермальний, інтрамуральний.

Зібраний матеріал дозволяє констатувати, що для позначення відхилення, відокремлення, завершення, втрати вживається префікс **апо-**: апоневроз, апофіз, апоплексичний тощо.

Префікс **гіпо-** у медичній термінології є багатозначним та вживається на позначення: а) розміщення, знаходження відносно того, що названо твірною основою:

гіпобласт, гіпоталамус, гіпоксимія, гіпофіз тощо; б) порушення, розладу, зниження того, що названо твірною основою: гіпобіоз, гіподинамія, гіпоксія, гіпоплазія, гіпосекреція, гіпотонія, гіпотрофія, гіпофункція.

Друге значення префікса **при-** уможливорює віднести його до групи афіксів на

позначення інтенсивності ознаки, з аналогічною семантикою виступають також префікси **гіпер-**, **ультра-**. Перший із наведених дериваційних компонентів при медичному

термінотворенні вживається на позначення найвищого ступеня виявлення кількісної та

якісної ознаки, що названа мотиваційною основою: гіперемія, гіперестезія, гіпернефрома, гіперплазія, гіперсалівація, гіперсекреція, гіпертензія, гіпертермія, гіпертиреоз, гіпертонія, гіпертрофія, гіперфункція тощо. Отож, аналіз вживання вищезазначених дериваційних компонентів дозволяє стверджувати, що префікси **гіпер-** та **гіпо-** вступають в один із видів системних зв'язків у мовній системі, а саме антонімічний зв'язок, що можна проілюструвати наступними прикладами: гіперплазія – гіпоплазія, гіпертонія – гіпотонія, гіпертрофія – гіпотрофія, гіперфункція – гіпофункція тощо.

Слова, утворені за допомогою префікса **ультра-**, котрий вживається на позначення граничної, крайньої межі вияву того, що називає похідна основа, у медичній термінології представлені незначною кількістю лексем: ультразвуковий (дослідження),

ультрамаксимум.

Групу префіксів зі значенням неповної ознаки в медичній термінології представляють префікси **під-**, **пів-/напів-**, **па-**, **су-**. Слід зазначити, що префікс **під-**

в аналізованій сфері (окрім значення розташування, про котре йшлося вище) виражає

значення додаткової дії із значенням її неповноти: підвжив, підсилення, підживлення

тощо. Префікси **пів-/напів-** виражають неповноту вияву цілісної ознаки: півкуля, півканал, півпараліч, напівперіод, напівсон. Більшою продуктивністю відзначається префікс **напів-** при утворенні термінів-прикметників: напівзрілий, напівперетинковий, напівпрохідний, напівпорожній тощо.

Давній словотворчий формант спільнослов'янського походження **су-**, котрий позначає суміжність, у більшості випадків став частиною кореня внаслідок спрощення

основи: суглоб, судина, сукровиця, судома, супінатор, супровідний.

Осново- та словоскладання.

Одним із досить продуктивних способів українського словотворення медичної термінологіки є осново- та словоскладання. Терміни-композиції функціонують у тісному зв'язку із системою словосполучень. Цей спосіб надає можливість точно характеризувати предмети та явища за кількома ознаками. При творенні складних і складених термінів використовуються як компоненти, що у мові вживаються як самостійні слова (акушер-гінеколог, адипозно-генітальний, нервово-м'язовий, шлунково-кишечний, внутрішньоклітинний, грудочеревний), так і компоненти, що самостійно не вживаються (-алгія, -генний, авто-, біо-, гастро-, гемато-, лейко-, остео-). Терміни-композиції мають перевагу перед термінами-словосполученнями, оскільки вони більші економні та є словотвірною базою для творення похідних слів: гематологія – гематолог – гематологічний. Терміни-композиції можна поділити на декілька груп за структурно-

морфологічними ознаками:

а) складні терміни, що складаються з основ іменників, котрі поєднуються за допомогою інтерфіксів **о**, **е** (утворюються як терміни-іменники, так і прикметники):

бронхопневмонія, бронхоспазм, венепункція, лімфовузол, грудочеревний, шлунково-кишечний, сечостатевиий, трубно-яєчниковий, язикоглотковий;

б) складні терміни, що утворюються від атрибутивних словосполучень шляхом поєднання основ іменників та прикметників/прислівників за допомогою інтерфіксів **о**, **е**

(утворюються терміни-прикметники): внутрішньосудинний, головно мозковий, нирковокам'яний, щитоподібний, верхньощелепний, навколоплідний;

в) складні терміни, що складаються з основ іменників, один з котрих має віддієслівне походження, які поєднуються за допомогою інтерфіксів **о**, **е** (утворюються як терміни-іменники, так і прикметники): кровообіг, кровопостачання, слинотеча,

серцебиття, сечовиділення, кровоточивий, судинорозширювальний, судинноруховий, сполучнотканинний, сечовипускний;

г) складні терміни, що утворюються від атрибутивних словосполучень шляхом поєднання прикметників (як правило, віддієслівного походження) та прислівників (утворюються терміни-прикметники): статевонезрілий, швидкоплинний.

*Дослідники зазначають, що складні слова, які містять компонент **само-**, з'явилися*

*у лексиці ще в давньоруський період, появу складних слів з компонентом **авто-** відносять*

до початку XVIII ст., що пояснюється активним запозиченням іношомовних слів у той

період. Значення однозначні компоненти асимілювалися в українській мові, а тому

*за допомогою компонентів **авто-** та **само-** утворюються як запозичені, так і власне*

українські терміни: самоушкодження – автотравма, самолікування – автотерапія,

самозараження – автоінтоксикація тощо.

Варто звернути увагу на те, що наявність в українській медичній терміносистемі

*складних слів з компонентом **-подібний**, а головне, непослідовність вживання як компонента **-подібний**, так і компонента **-видний** _____ в аналогічному значенні пояснюється впливом російськомовного терміноутворення за допомогою компонентів **-видный**, **-образный**, **-подобный**, котрі перекладаються до української мови без врахування значення другого компонента: щитовидный – щитоподібний – щитовидний. Найближчий з наведених варіантів є компонент **-подібний**, однак досі в усталених виразах зустрічається термін з компонентом **-видний**, що потрібно враховувати при вживанні цих термінів: ниткоподібний, сіткоподібний, червоподібний, але щитовидка, щитовидна залоза, навколощитовидний.*

Аналіз зібраного матеріалу свідчить про те, що достатньо продуктивним типом

творення складних термінів у медичній термінології являється поєднання запозичених

компонентів (що можуть розташовуватись як в препозиції, так і в постпозиції) з іменними основами (наприклад, **аеро-, ало-, анемо-, ангіо-, біо-, бласто-, гетеро-, гомео-, дермато-, -ома, -логія** тощо). За допомогою цих компонентів створюються словотвірні структури, що надають характер системності медичній терміносистемі. Ці компоненти можуть поєднуватися з будь-якою основою, але вони містять у собі певну постійну ознаку.

За значенням ці терміноелементи можна поділити на декілька груп:

а) компоненти, що характеризують предмет за його розмірами: **акро-, макро-, мегало-, мікро-** (акроціаноз, акросклероз, акротизм, акрофобія, макроцефалія, макрогематурія, макрогірія, макроденція, мегалоглосія, мегалографія, мегаломастія, мегалоподія, мікростома, мікропсія, мікронекроз, мікроцефалія тощо);

б) компоненти на позначення початку, зародження, походження та розвитку: **біо-,**

бласто-, ембрі-, ген-, -генез, -гонія (біогенний, біопсія, біостимулятор, біотонус, біодоза, біотомія, бластома, бластомікоз, бластомогенез, генетика, агонія, автогонія, ембріон, ембріогенез, ембріотроф, антропогенез тощо);

в) компоненти на позначення різнорідності, чужорідності, неоднаковості: **гетеро-,**

ало-, анізо- (гетерогенний, гетероплазія, гетеропластика, гетеротрихоз, алокератопластика, алошкіра, алокортекс, аломієлотрансплантація, алоритмія, алотріофагія, анізорефлексія, анізокорія, анізоангіотонія, анізометропія, анізофорія, аніхозитоз тощо);

г) компоненти на позначення повноти, однорідності, подібності, одиничності:

гомо-, гомео-, моно- (гомеопатія, гомеостаз, гомогенізація, гомошкіра, гомокістка,

гомопластика, гомотканина, гомохронний, моноартрит, монобрахія, мононеврит,

монопарез, моноплегія, монотермія, монотонія тощо);

д) компоненти на позначення зв'язку з людиною, умовами та місцем її життя:

антропо-, андро- (антропометр, антропометрія, антропоноз, антропоскопія, антропофобія, андробластома, андроманія, андростерома, андрофобія тощо);

е) компоненти, що пов'язані з морфолого-анатомічною системою, складають найбільшу групу з усіх перерахованих: **ангіо-, вазо-** (на позначення судини, судинної

системи), **гем(о)-, гемато-** (на позначення понять, пов'язаних з кров'ю), **дерма-, дермато-, -дермія** (на позначення шкіри), **гастро-, гастер-** (на позначення шлунку), **міо-**

(на позначення м'язів), **невр(о)-, нейро-** (на позначення нервів), **артеріо-** (на позначення

артерій), **артр(о)-** (на позначення суглобів), **аден-** (на позначення лімфатичних вузлів),

бронхо- (на позначення бронхів), **рино-** (на позначення носа), **кардіо-** (на позначення

серця) тощо. Для ілюстрації наводимо деякі приклади: ангіома, ангіоневроз, ангіопарез, ангіохоліт, вазографія, вазоневроз, вазопатія, вазотомія, гематолог, гематогенний, гематома, гемодіаліз, гемодермія, гемокоагуляція, гастробіопсія, гастрографія, гастроскоп, гастрорафія, дермалгія, дерматит, дермоїд, міопатія, міокард, міосклероз, міоритмія, міофіюроз, неврологія, невропатія, невротичний, неврофіброма, невротомія, артеріографія, артеріосклероз, артеріоектазія, артрит, артродез, артроліз, артропластика, аденоїд, аденіт, аденокарцинома, аденопапілома, бронхіт, бронхоспазм, бронхографія, бронхоцеле, риніт, ринокіфоз, ринопластика, ринофарингіт, ринофіма, кардіалгія, кардіограма, кардіоміопатія тощо.

Здебільшого ту медичну термінологічну лексику, що складається з термінів-

комполітів, за семантичними ознаками можна поділити на декілька лексико-семантичних

груп:

- терміни на позначення хвороб: кардіосклероз, артрит, дерматит, бронхоспазм, остеомієліт;

- назви галузей медицини: кардіологія, гінекологія, гастроентерологія, неврологія;
- найменування осіб за фахом: дерматолог, венеролог, офтальмолог, нейрохірург;
- найменування пристроїв та інструментів: флюорограф, кардіоскоп, гастроскоп;
- назви процесів, систем дослідження, лікування: кардіограма, бронхоскопія, флюорографія тощо.

Синтаксичний спосіб термінотворення.

Як зазначає Л. Симоненко, «терміни-словосполучення є одним з основних засобів

термінологічної номінації, оскільки в них відображається вся комплексно-структурна

складність відповідної наукової сфери» [36, 88]. У медичній терміносистемі цей спосіб

термінотворення відзначається досить високою продуктивністю. Терміни-словосполучення допомагають встановити місце певного предмета або явища в ряду

інших однорідних предметів та виділити його з цього ряду, вказуючи на його особливості.

Цей спосіб термінотворення властивий не лише українській, але й іншим слов'янським

мовам (укр. **внутрішнє вухо** – рос. **внутреннее ухо** – чеськ. **vnitřní ucho**).

За структурою терміни-словосполучення можна поділити на дво- і більше компонентні. У двокомпонентних в основному представлені моделі «прикметник +

іменник» та «іменник + іменник».

У першій моделі, котра являє собою атрибутивне словосполучення, іменник виражає родові поняття, прикметник вказує на ознаку: молочна залоза – надниркова

залоза – щитовидна залоза – привушина залоза – передміхурова залоза.

У словосполученні з використанням двох іменників іменник, який стоїть у родовому відмінку, виступає опірним словом: аналіз крові, аналіз сечі, біфуркація трахеї, екстирпація залози, епіфіз кістки.

Іноді відбувається стягнення словосполучних найменувань у одне слово (найчастіше за допомогою суфікса): рогова оболонка – роговиця, сітчаста оболонка – сітківка, щитовидна залоза – щитовидка, біогенний стимулятор – біостимулятор.

Три- та більше компонентні терміни-словосполучення виникають, як правило, шляхом ускладнення з метою конкретизації двокомпонентних термінів – з приєднанням додаткового прикметника або іменника: висхідна ободова кишка – низхідна ободова кишка – поперечна ободова кишка, кров'яна пухлина голови, внутрішня оболонка серця.

За ступенем усталеності терміни-словосполучення можна поділити на два типи:

стійкі, котрі характеризуються смисловою неподільністю, за якої значення терміна

частково мотивоване його компонентами (наприклад, соняшне сплетіння, куряча сліпота, сліпа кишка, слизова оболонка тощо) та терміни-словосполучення, що характеризуються формальною розкладністю компонентів (райдужна оболонка, товста кишка, статеві органи, нервова система тощо).

Вживання синтаксичного способу термінотворення пояснюється, з одного боку, лексичною природою терміна, з другого боку, його функціональним призначенням.

Медичні терміни-словосполучення як називають поняття чи явища, так і допомагають

характеризувати його (вушна раковина, смертельний наслідок, потиличний бугор).

СПИСОК ВИКОРИСТАНИХ ДЖЕРЕЛ ТА ЛІТЕРАТУРИ

1. Абрамова Г.О. Термінологія системи освіти та її презентація при вивченні іноземної мови // Проблеми теоретичного та практичного термінознавства // Тези доповідей регіональної науково-методичної конференції викладачів іноземних мов ВУЗів. – Львів, 1993. – С.10.
2. Ахманова О.С. Словарь лингвистических терминов. – М., 1966. – С. 12.
3. Бархударов С.Г. О значении и задачах научных исследований в области терминологии: Сб. Лингвистические проблемы научно-технической терминологии. – М.: Наука, 1970. – С. 9.
4. Бортничук Е.Н. Словообразования в современном англ. языке. – К.: Вища Школа, 1988. – 260 с.
5. Брагін Е.Р. Структурно-компонентний аналіз термінів кібернетики в англійській мові: Автореф. дис. ... канд. філол. наук / Донец. нац. ун-т. – Донецьк, 2001. – С. 13.
6. Везин Ф.М., Головин Б. Н. Общее языкознание: Учеб. пособие для студентов пед. ин-тов. – М.: Просвещение, 1979. – С. 416.
7. Вершинин О.В. Компьютер для менеджера. – М.: Высшая школа, 1990. – С.26.
8. Виноградов В.В. Вступительное слово на Всесоюзном терминологическом совещании: Сб. Вопросы современного русского словообразования // Рус. яз. в школе. – 1951. №2.
9. Винокур Г.О. О некоторых явлениях словообразования в русской технической терминологии // МИФЛИ, научн. труды. – М., 1939. – Т. V. С 8.
10. Вычислительные машины, системы и сети. // Под ред. А.П. Пятибрата. – М.: Финансы и статистика, 1991. – С. 12.
11. Гак В.Г. Теоретическая грамматика французского языка. – М.: Добросвет, 2000. – С. 527.

12. Гармаш О.Л. Роль формотвору у поповненні словникового складу сучасної англійської мови // Вісник Житомирського держ. ун-ту ім. Івана Франка. – 2006. – Вип. 27. – С. 125-130.